

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
TARİH ÖĞRETİMİ BİLİM DALI**

**ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDA TARİH ÖĞRETİMİNDE
ZAMAN KAVRAMININ ÖĞRETİLMESİNDE KARŞILAŞILAN
SORUNLAR VE BU KONUDA TARİH ÖĞRETMENLERİNİN
GÖRÜŞLERİ
(AKSARAY İLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İsmail OYMAK**

ANKARA-2007

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
TARİH ÖĞRETİMİ BİLİM DALI**

**ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDA TARİH ÖĞRETİMİNDE ZAMAN
KAVRAMININ ÖĞRETİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE BU
KONUDA TARİH ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ
(AKSARAY İLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İsmail OYMAK**

**Danışman
Doç. Dr. Nuri YAVUZ**

ANKARA-2007

JÜRİ ÜYELERİ İMZA SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İsmail OYMAK'a ait "Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretiminde Zaman Kavramının Öğretilmesinde Karşılaşılan Sorunlar ve Bu Konuda Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri (Aksaray İli Örneği)" adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Öğretmenliği Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

<u>Soyadı</u>	<u>İmza</u>	<u>Adı</u>
Üye (Tez Danışmanı):	.....	.....
Üye :	.....	.....
Üye :	.....	.....
Üye :	.....	.....
Üye :	.....	.....

ÖNSÖZ

“Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretiminde Zaman Kavramının Öğretilmesinde Karşılaşılan Sorunlar ve Bu Konuda Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri (Aksaray İli Örneği)” ni ele alan bu çalışma danışmanım Doç. Dr. Nuri Yavuz ve benim tarafımdan tespit olunmuştur.

Ortaöğretimde zaman kavramının öğretilmesinde, kendim çoğu zaman sorunlarla karşılaşmaktaydım. Bu düşüncemi hocama açıkladığımda kendilerinin de üniversiteye gelen öğrencilerde bile benzer sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmeleri üzerine tezimizi bu konuda yapmaya karar verdik.

Bu vesile ile danışmanım Doç. Dr. Nuri Yavuz’a tüm çalışmam boyunca destek, yönlendirme ve tavsiyeleri için teşekkürlerimi sunmak isterim.

Çalışmam boyunca kaynaklara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencisi Recep Bağ’a, anketin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Gazi Üniversitesi öğretim üyesi danışmanım Doç. Dr. Nuri Yavuz’a, Aksaray Somuncubaba Lisesi rehberlik ve psikolojik danışmanı Yusuf Kocaman’a, Aksaray Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Cihat Yıldırım’a, tezimi okuyarak tez konusunda fikirlerini belirten Gazi Üniversitesi Öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA’ya ve Dr. Ahmet Şimşek’e şükranlarımı sunarım.

Alan araştırması uygulaması sırasında gerekli ilgi ve anlayışı eksik etmeyerek veri toplama çalışmalarımı kolaylaştıran ve yardımcı olan, Aksaray merkezindeki her tür okul müdür ve müdür yardımcılara ve anketleri cevaplandıran öğretmenlerimize çok teşekkür ediyorum.

İsmail OYMAK

ÖZET

Bu çalışmada, ortaöğretimde tarih derslerinde, “zaman” kavramının öğretiminde öğretmenlerimizin karşılaştığı sorunlar ve öğretmenlerimizin konu ile ilgili görüşleri ele alınmıştır.

Tez; giriş, tarih ve zaman, tarihsel zaman kavramının öğretimi, yöntem, bulgular ve yorumlar, sonuç ve öneriler olmak üzere altı bölümden meydana gelmiştir.

Çalışma, nicel ve nitel yöntemlerin kullanıldığı betimsel bir alan araştırmasıdır. Araştırma Aksaray il merkezindeki ortaöğretim kurumlarında görevli tarih öğretmenleri arasında yapılmıştır. Tarih öğretmenlerinin zaman kavramı öğretiminde karşılaştıkları / karşılaşılabilecekleri sorunları yansıtan ifade ve durumları içeren anket uygulanmış, ayrıca öğretmenlerimizin konuya ilişkin başka görüş ve deneyimlerini almak için görüşme yapılmıştır. Sonuçlar tablolar halinde analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın verileri yorumlandığında; hangi tür lisede olursa olsun, öğretmenlerimizin zaman kavramının öğretimi konusunda çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını, öğrencilerin ilköğretimde öğrenilmesi gereken zaman kavramını tam anlamıyla kavramadıklarını, miladi-hicri, hicri-miladi kavramlarına bağlı işlem yapamadıklarını, tarih ders kitaplarındaki konularda yer alan zaman ifadeleriyle kastedilenleri tam anlayamadıklarını ortaya çıkarmıştır.

Araştırmanın sonucunda; öğretmenlerimizin zaman kavramı öğretiminde, öğrenciden, öğretmenden, ders müfredatından, araç-gereçlerden, ders saatlerinin az olmasından, kullanılan öğretim stratejilerinden, yöntem ve tekniklerinden kaynaklanan problemlerle karşılaştıkları ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

This study discusses problems that teachers are confronted with while teaching time concepts in history lesson in secondary education.

The thesis consist of six chapters, namely introduction, history and time, teaching historical time concept, methodology, findings and their interpretation, conclusion and suggestions.

The study is a descriptive field study, where qualitative and quantative methods are used . The investigation was carried out in the secondary schools of history teachers in the iner city of Aksaray. Questionnaire, reflecting problems that includes expressions and situations confronted or to be confronted by history teachers in teaching time concept, was carried out. Also teachers were interviewed to take their other experiments and opinions related to subject. Findings were analysed and interpreted .

Interpreting the data obtained from the investigations, one can conclude that whichever secondary education it has been, teachers who are confronted with various problems about teaching time concept that must be taught wien they were attending primary school, and students couldn't deal with transferring pertaining of the Christian era to pertaining of to Hegira, and they couldn't understand exactly time expression that take part in history lesson.

It can be concluded from the study that teachers confronted with problems in teaching time concept resulting from students, teachers, school curriculum, materials, limited lesson hours, educations strategies, methods and techniques.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v

GİRİŞ

1. Problem Durumu.....	1
1. 2. Problem Cümlesi.....	3
1. 3. Alt Problemler.....	3
1. 4. Varsayımlar.....	3
1. 5. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	4
1. 6. Tanımlar.....	4
1. 7. Araştırmanın Önemi.....	5

BÖLÜM I

TARİH VE ZAMAN

1. 1. Zaman Nedir?.....	6
1. 2. Fiziki Zaman.....	7
1. 3. Tarihi Zaman.....	9
1. 4. Toplumsal Açından Zaman.....	12
1. 5. Zamanın Bölümlere Ayrılması.....	14
1. 6. Türk Tarihinde Zaman/Çağ Meselesi.....	18

BÖLÜM II

TARİHSEL ZAMAN KAVRAMININ ÖĞRETİMİ

2. 1. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Zaman Kavramı.....	23
2. 2. MEB Lise Tarih Öğretim Programında ve Ders Kitaplarında Zamanla İlgili Amaç ve Davranışlar.....	25
2. 3. Tarihsel Zaman Kavramının Öğretimi.....	27

BÖLÜM III

YÖNTEM

3. 1. Araştırmanın Modeli.....	32
3. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	33
3. 3. Veri Toplama Araçları.....	34
3. 3. 1. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması.....	34
3. 3. 2. Verilerin Toplama Süreci.....	35
3. 3. 3. Verilerin Çözümlemesi.....	36

BÖLÜM IV

4. 1. Bulgular ve Yorumlar.....	37
4. 2. Zaman Kavramının Öğretilmesinde Öğrenciden Kaynaklanan Problemlere İlişkin Bulgular.....	38
4. 3. Ders Müfredatı, Ders Araç Gereçlerinden Kaynaklanan Problemlere İlişkin Bulgular.....	46
4. 4. Öğretmenden ve Öğretim Stratejilerinden Kaynaklanan Problemlere İlişkin Bulgular.....	54
4. 5. Görüşmeye Katılan Öğretmenlerimizin Görüşme Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....	59

BÖLÜM V

Sonuç ve Öneriler.....	62
Kaynakça.....	67
Ekler.....	70

GİRİŞ

1. Problemin Durumu:

Tarih; insanların, toplumların sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve dini etkinliklerini, birbirleriyle ilişkilerini, yer ve zaman belirterek neden-sonuç ilişkisi içinde inceleyen bir bilimdir.

Tarihin öznesi insanın kendisidir. Şahsına, çevresine, mensup olduğu topluma ve dünyaya karşı sorumluluk hissedebilen insanlar tarihin öznesi olabilirler. Bu kavrayış ve şuurdan yoksun olanlar ise, tarihin öznesi değil nesnesi diğer bir ifadeyle malzemeleri haline gelirler. Bunlar inisiyatif sahibi olan diğer insanlar veya toplumlar tarafından kullanılırlar. Bugün içinde yaşanılan siyaset, iktisat ve kültür ortamlarının temellerinin önceki nesiller tarafından atılmış olduğu, günümüz insanların da geleceğin dünyasının temellerini attığı anlayış ve şuru içinde hazırlanan ortaöğretim tarih müfredatı da, Türkiye’de öğretim kurumlarında yetişen öğrenciler de, kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkındaki meraklarını gidermek, kültür ortamlarının ve medeniyetlerin farklılığı şuru kazandırmak, böylece öğrenilen fikirleri sorgulamayı bilen, kendilerini geçmiş nesillerle ve çağdaşlarıyla irtibatlandıran bir ortaklık duygusu uyandırmak, yeni araştırma metotları kazanmak suretiyle dünyayı daha iyi tanıma ve toplumda sorumlu bir rol oynamak, kronoloji cetvelleri yardımıyla zaman şuru kazandırmak, milli kimliği oluşturmak, Atatürk’ün belirlediği “muasır medeniyet seviyesine ulaşma ve onu geçme “ anlayışı ve şuurunu kazandırmayı amaçladığı şeklinde özetlenebilir (MEB, 1993: 1-3).

Günümüzde iletişim araçlarının hızla gelişmesi, insanlar arası bilgi paylaşımının kolay ve hızlı oluşu tarih bilimi üzerinde önemli sayılabilecek etkiler meydana getirmiştir. Buna bağlı olarak, tarihsel araştırmanın alanı da son yirmi otuz yıldır çarpıcı bir biçimde genişlemiştir. Bu genişleme yalnız araştırılan grup ve

bireyler açısından değil, aynı zamanda tarihçiyi ilgilendiren tema ve sorunlarda da kendini göstermiştir.

Sosyal bilimler arasında tarihin görevi, toplumların nereden geldiklerini ve nereye gitmekte olduklarını açıklamak gibi son derece hayati bir bilgi birikimi sağlarken, diğer yandan da ona yolunu sağlıklı bir şekilde çizebileceği bir de bilinç kazandırır. Dün-bugün-gelecek arasında ilişki kurmayı hedef alan bu bilim dalının doğru bilinç oluşturmadaki rolü tartışmasızdır.

Eskiden beridir tüm dünyada yaygın olarak kabul görmüş olan tarihin kronolojik olarak öğretimi, Türkiye’de de 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin kabulünden itibaren uygulanmıştır. Hatta, bu öğretim tarzı, bir yandan yaygın bir kanı olarak tarihin neden-sonuç ilişkisi içinde kavranması gereğinin kabulünü sağlarken, diğer yandan tarihin sıkıcı olmasının nedeni olarak gösterilen olayların tarihlerinin (yıllarının) ezberlenmesi ve istendiğinde ezberden söylenmesi gibi eğitimsel/öğretimsel açıdan hiçbir değeri olmayan, tamamen yanlış bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ülkemizde tarih eğitimi, ortaöğretimde, geçmişten bugüne doğru belli bir zamansal sırada, milli amaçlar için seçilmiş, bir üst anlatı (meta-narrative) şeklinde kurgulanan tarih konularının öğretimi, 1993’te yenilenen Ortaöğretim Tarih Programı’nda da bu durumunu korumuştur. İlköğretimde ise, tarih konuları 1926’dan 1968 yılına kadar ‘tarih’ adı altında bir ders olarak öğretilmişken, bu yıldan itibaren 4. ve 5. sınıflarda, 1973-1985 yılları arasında da Ortaokul 1. 2. ve 3. sınıflarda Sosyal Bilgiler adı altında bir tarih, bir coğrafya ve bir vatandaşlık konusunun, birbiri ardınca sıralanmasıyla okutulması söz konusu olmuştur. 1985-1997 yılları arasında Ortaokul 1. ve 2. sınıflarında milli tarih ve milli coğrafya adı altında okutulan bu dersler, 1997 yılında ilköğretimin 8 yıla çıkarılması ile benzer bir toplulaştırma düşüncesinden hareketle, Ortaokul 1. ve 2. sınıflarda okutulan milli tarih ve milli coğrafya adlı derslerle verilmeye çalışılan tarih ve coğrafya konularına yine vatandaşlık konuları eklenmiş ve 4. 5. sınıfta okutulan Sosyal Bilgiler dersinin 6. ve 7. sınıflarda da okutulmasına karar verilmiştir. Böylelikle, tarih, coğrafya ve

vatandaşlık bilgilerinin birbirinden ilişkisiz biçimde ele alındığı bir 4.-7. sınıf ortaya çıkmış, bu ders kapsamında öğretilmesi amaçlanan tarih konularının, ortaöğretimde yer alan tarih içeriğinin tamamının, biraz daha basitleştirilmiş bir biçimde öğretilmeye çalışıldığı görülmüştür (Şimşek, 2006:2-3).

Bu çalışmada; ortaöğretimde 14-18 yaş arası öğrencilerin sahip oldukları tarihsel zaman kavramını ve ortaöğretimde görev yapan tarih öğretmenlerimizin zaman kavramının öğretilmesi konusunda karşılaştıkları sorunların neler olduğu tespit edilmeye ve bu doğrultuda ortaya çıkan problemler belirlenmeye çalışılmıştır.

1. 1. Problem Cümlesi:

Ortaöğretim kurumlarında tarih dersinde zaman kavramının öğretilmesinde tarih öğretmenlerinin karşılaştığı problemler nelerdir?

1. 2. Alt Problemler:

- 1- Zaman kavramının öğretilmesinde öğretmenlerden ve öğretim stratejilerinden kaynaklanan problemler nelerdir?
- 2- Zaman kavramının öğretilmesinde öğrenciden kaynaklanan problemler nelerdir?
- 3- Zaman kavramının öğretilmesinde ders müfredatı ve ders araç gereçlerinden kaynaklanan problemler nelerdir?

1. 3. Varsayımlar:

- 1-Zaman kavramını iyi kavramış olan öğrenci tarih derslerindeki başarılarını artırır ve tarih dersine ilişkin olumlu tutum kazanır.
- 2-Tarihi olaylar arasındaki bağlantıyı daha iyi kurar ve konuyu anlar.

3-Tarih öğretmenleri zaman öğretimi konusunda yeteri bilgi beceri ve donanıma sahiptirler.

4-Öğrenciler ilköğretimde zaman kavramını öğrenmişlerdir.

1. 4. Kapsam ve Sınırlılıklar:

Araştırma, Aksaray il merkezindeki ortaöğretim kurumlarında görevli tarih öğretmenleri arasında uygulanacaktır. Araştırma zaman kavramı ile sınırlıdır. Araştırmanın evreni tüm tarih öğretmenleridir. Örneklem Aksaray il merkezinde görevli tarih öğretmenleridir.

1. 5. Tanımlar:

Zaman: Bir eylemin geçtiği, geçiyor olduğu, geçeceği süre olarak tanımlanmaktadır (TDK, sözlük, 1998).

Tarihsel Zaman: Tarih yazıcılarınca seçilmiş olan, toplumu derinden etkileyerek iz bırakmış tarihsel olay ve olguların tanımlanmasında kullanılan ve bu yönüyle tarihe ait olan, geçmiş zamanın bir ögesidir.

Kronoloji: Zamansal sıra dizim. Meydana gelmiş olayların varsayılan bir başlangıçtan varsayılan bir sona doğru belirli zamansal birimlere bağlı olarak sıralanması.

Kuşak: Yaklaşık olarak 25-30 yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeğidir.

Milenyum: 1000 yıllık süre karşılığı söylenen zaman birimi.

1. 6. Araştırmanın Önemi:

İlköğretimden ortaöğretime kadar öğrencilerimiz zaman kavramı konusunda net bir bilgi birikimine sahip değiller. Milli Eğitim Bakanlığı Tarih 1-2 öğretim programının genel amaçlarından 7. maddesinde;

“Üzerinde dikkat çekici hadiselerin ve medeniyet vukularının gösterildiği kronoloji cetvelleri yardımıyla öğrencilere zaman şuuru kazandırmak; hadiselerin ve nesillerin damgasını taşıyan kısa süreli, iktisadi ve sosyal değişmelerin vuku bulduğu orta süreli ve medeniyetlerin oluştuğu uzun süreli zaman anlayışlarını kavratmak” (MEB, 1993:3).

Şeklinde amaçlanmış olmakla birlikte zaman kavramının ne şekilde ve nasıl kavratılacağı konusuna açıklık getirmemiştir. Bu çalışma tarih öğretiminde zaman kavramının öğretilmesi sırasında tarih öğretmenlerinin karşılaştığı sorunların neler olduğunun tespit edilmesinde yararlı olacaktır. Böyle bir çalışmanın tercih edilmesinde liselerde okuyan öğrenciler tarih derslerinde tarihsel zaman konusunda gerçekten bilgi sahibi değiller. Bunun nedenlerini araştırarak öğretmenlerimize yardım amacı güdülmüştür.

Zaman bıçak gibi, geçmiş ile geleceği birbirinden ayırıyor, zaman bir madde gibi, onu inceliyoruz, zaman bir kitap gibi, onu okuyoruz, zaman izafi, herkes farklı algılıyor, zaman yok, biz ona elbise diyoruz, vehim ile var sanıyoruz, zaman bilgisi, onu görmek istediğimiz gibi algılamadır, zaman, bilgilerimizi düzene koyma gibidir. Öncelik, sonralık. sebep,sonuç.....

Baki İNCE

BÖLÜM I

TARİH VE ZAMAN

Bu bölümde; genel anlamda zamanın ne olduğuna ilişkin görüşler ele alınmış, toplumdan topluma değişen anlamı hakkında bilgiler verilmiş, fiziksel zaman, tarihsel zamanın ne olduğu, zamanın bölümlenmesi ve bu bölümlenmenin Türk tarihine uygunluğu konusuna değinilmiştir.

1. 1. Zaman Nedir?

“Zaman” tanımlanması en zor mefhumlardan biridir. Zamanı tanımlamak için insan algılarını esas almaktan başka yapabileceğimiz bir şey yoktur. İnsan algıları “Zaman akışı düzenli midir? Düzensiz midir? Hızlı mıdır? Yavaş mıdır?” gibi sorulara somut yanıtlar veremez. Dolayısıyla zaman kavramının nesnel olarak tarifi zor ve felsefî sorunlarla doludur. Zamanın nesnel olarak emin olabildiğimiz tek niteliği içinde bulunduğumuz şu anı geçmişimizi, şu anda yaptıklarımız da geleceğimizi belirler. Zamanda geri dönüp geçmişimizi değiştiremeyiz. Zaman içinde bulunduğumuz ana göre geçmişten geleceğe doğru akar (Diyadin Can, <http://www.zamandayolculuk.com> sitesinden 16.11.2006 tarihinde alınmıştır).

Zaman kavramı bir eylemin geçtiği süredir. Bir başka deyişle eylem yoksa zamanda yoktur. Böyle bir statik ortamda zaman olgusundan söz edilemez. Kişilerin yaptığı eylemlerin değeri de zamanla ölçülmektedir. Ölçülen ya da ölçülebilen süre, uzaysal boyutları olmayan sürem. Aziz Augustinus 5.yy'da zamanın düşünce ve eylemlerin düzenlenişi açısından en alışılmış ama tanımlanması en zor kavram olduğunu vurgulamış, yalın bir biçimde tanımlanamayan bu kavram birbirinden çok farklı biçimlerde ele alınmıştır (Ana Britannica, 1987, c.32, s.336).

Olayların birbirlerini izlediği sonsuz bir ortam olarak düşünülen soyut, temel kavram. Bir olayı zaman ve mekan içindeki yerine oturtmak. Şimdinin geçmiş olmasını sağlayan ve çoğunlukla dünyayı, varlıkları etkileyen bir güç olarak düşünülen kesintisiz hareket. Daha önce olan ve sonra olacak olayların ardışıklığının düşüncemizde yarattığı, başı ve sonu bilinmeyen soyut kavram (Büyük Larousse, 1987, c.24, s. 12703).

Kısacası zaman: değişimleri, oluşumları, hareketleri anlamlandırmada başvurulan bir kategori olarak, düzenli tekrarlanan olaylarla zaman bilincinin meydana gelmesini sağlayan bir bilinemez olmayı sürdürmüştür (Bıçak, 2004: 107).

1. 2. Fiziki Zaman

Fiziki zamanın en belirgin özelliğinin, yalnız “tek boyutlu” oluşu olduğunu söyleyebiliriz. Fiziki zaman, sadece “şu an” dan ibarettir. Fiziki zaman “şimdidir”, bu sebeple de fiziki realite’de “şimdi ve burada olan” veya diğer bir ifadeyle, “olmakta olan” dır.

Fiziki zaman, fiziki varlık alanında vukû bulan olayların düzenli bir şekilde ardışık dizilişini, yani hiyerarşisini anlatmaktadır. Bu hiyerarşideki en mühim özellik, hiyerarşinin “tersinir” (Reversible) olmayışı; yani, olayların ve süreçlerin geriye döndürülememesidir. Zaman’ın sadece “şimdi” den müteşekkil bir boyutluluk oluşunu da ifade etmektedir. Bu duruma göre fiziki zaman açısından “ileri” ve

“geri”, sadece bir yön ifade etmekte olup herhangi bir aksiyolojik hüküm taşımakta olamaz.(//www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=54 Tarihi Zaman ve Fiziki Zaman; Termodinamik ve Zaman Oku. 16.11.2006 tarihinde alınmıştır).

Fizik bilimi ve buna bağlı olarak fiziksel zamanla ilgili olarak, birbirinden farklı ve kesin çizgilerle ayrılmış iki temel yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlar Newton ve Einstein fizik ekolleridir.

Newton fizik ekolüne göre, mekân üç boyutlu (uzunluk, yükseklik ve genişlik), zaman ise tek boyutludur. Zaman ve mekan birbirine bağımlı olması gerekmeyen birer varlıktır. Bu yaklaşımın fizik bilimlerinde oynadığı önemli rol yüzünden “zaman”, insanın dışındaki doğal, fiziksel alanın içinde kalan dolayısıyla da zaten bu alanca incelenmesi gereken bir olgu olarak algılanmıştır.

Einstein fizik ekolüne göre Einstein’ın sistemleştirdiği izafiyet teorisine dayanır. Einstein’a göre zaman doğrusal değildir. Zaman, uzay gibi eğrilebilir, genişletilebilir, daraltılabilir, çok esnek ve çok boyutlu, üst üste bindirilip katlanabilir bir yapıdadır. Bir zaman noktası, bir frekans yapısında olup başka zaman frekanslarıyla senkronize biçimde örtüştürülüp, çakıştırılabilir. Bir bakıma zaman, toplumun onu ölçtüğü gibi doğrusal biçimden çok daha farklı ve karmaşık olan bir şeydir.

“İzafiyet teorisinde zaman, mekânı (uzayda bir noktayı) temsil eden enerji dalgasının dördüncü boyut çizgisi boyunca yer alan önceki ve sonraki salınım değerlerinin bir toplamıdır. Geçmiş-gelecek ve şimdi olmak üzere üç zaman dalgası vardır. Bu üç zaman dalgası bir dördüncü boyut uzayında yan yana gelirler. Üç boyutlu uzayda ise farklı zaman boyutları iç içe geçmiş ya da üst üste binmiş frekanslar manzumesi olarak algılanırlar. Dördüncü boyutta üst üste binen ya da yan yana gelen iki ayrı zaman dilimindeki iki ayrı olayı üç boyutlu zihnimize hayal edebilmek oldukça güçtür. Zamanı fiziksel bir uzunluk olarak görebilmeyi başardığımızda onu eğip bükerek

geçmişin ve geleceğin fiziksel noktalarıyla birleştirebileceğimiz gerçeği ortaya çıkmaktadır (Şimşek, 2006: 35).”

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız kadarıyla fiziksel zamanın neliği ve niteliğini, iki temel yaklaşımla ele almanın mümkün olduğu görülmüştür. Bunlar, çizgisel/metrik zaman okunun simgelediği salt (Newtoncu) zaman anlayışı ile hareketin hızına göre değişebilen izafi (Einsteinici) zaman anlayışlarıdır.

1. 3. Tarihi Zaman

Tarihsel zaman, geçmişe ait, toplumu derinden etkileyerek iz bırakmış olan tarihsel olayların tanımlanmasında kullanılan, geçmiş zamanın bir ögesidir. Çünkü geçmiş, insanların düşündüğü, yaşadığı ve yarattığı her şey olmasına rağmen, tarihsel zaman, bir yandan geçmiştedir, diğer yandan ise şimdiyi oluşturur. Perrault bu durumu, “anamlı geçmiş bugünün içinde olduğu biçimiyle varsa, o bugünün ögesidir, geçmişe değil, bugüne aittir” yaklaşımı ile daha da özetlemiştir (Şimşek, 2006: 39).

Tarihi zamanı; fiziki zamandan farklı kılan onun iki boyutlu olmasıdır. Tarihi zaman, “iki boyutlu”dur; Şimdi (Hâl, Present) ve geçmiş (Mâzi, Past)’ten müteşekkildir. Onların bir kompleksidir. Bunun içindir ki, tarihi realiteye, fiziki realite’nin aksine , “şimdi ve burada olan”, “olmakta olan” değil, “olmuş ve olmakta olandır”. Fiziki realite, geçmiş ile gelecek arasındaki boşlukta “an” dediğimiz noktada asılı duran varlık ile yokluk arasında sallanan, varlık sahnesine çıktığı “an” da yokluğa dönmüş olan istikrarsız bir realite olmasına karşılık, tarihi realite, geçmiş ve şimdi üzerine kuruludur. Varlık ve yokluk arasında sallanmayan sabit bir realitedir.

Tarihi zaman kavramı, esas itibariyle bütün insanlığı bir bütün olarak kabul eden semavi dinlerden çıkmıştır. Böyle bir terim kullanmamakla beraber düşünce dünyasına böyle bir kavramı hediye eden kişi, Romalı filozof ve kilise babalarının en

büyüğü kabul edilen Aurelius Augustinus olmuştur. Augustinus, zaman'ı “geçmiş” , “hâl” ve “gelecek” şeklinde üç ayrı parçaya ayırmakta ve “hatırlama” olmasaydı geçmiş hakkında ve “beklenti” de olmasaydı gelecek hakkında bir şey bilemeyeceğimizi ileri sürmekte ve zamanın da tanrının bir mahlûku olduğunu söylemektedir (www.koprudergisi.com/index.asp? Tarihi Zaman ve Fiziki Zaman; Termodinamik ve Zaman Oku. 16.11.2006. tarihinde alınmıştır).

İşte, Tanrı'nın bu mahlûku olan bu fiziksel zamanı başka türden bir zamana, tarihi zamana tahvil eden, ruh sahibi tek varlık olan insan ve o'nun yeryüzündeki macerasıdır. Geçmiş (Mazi) ve gelecek (İstikbal), hatırlama ve bekleme yeteneğine sahip olanlar, yani “ruh sahibi” olanlar için vardır; hâlbuki ruh sahibi olan da yalnızca insandır; o halde, neticeden, geçmiş ve gelecek ve dolayısıyla da tarih, asıl anlamıyla, “insan için var” olacaktır. İşte, tarihi zamanı fiziki zamandan ayıran birinci husus budur (www.koprudergisi.com/index.asp?). İnsanın belirli bir başı ve belirli bir sonu olan dünyadaki macerası da tarihsel zaman kavramının ikinci ve en çok bilinen anlamı olmuştur (Şimşek, 2006: 44). Şöyle ki; İnsan, ezelde işlenmiş olan “ilk günah” adlı çok ağır bir suçun kefareti için ödeme üzere “bu dünya”ya gönderilmiştir. Bu fiziki varlık alanına sürgün edilen Adem nesli, Şeytan tarafından zapt edilerek kirletilmiş Arz'ı, Tanrı-Oğul İsa Mesih'in kurban edilmesi ile başlayan süreçte, O'nun kurmuş olduğu Kutsal Kilisesinin önderliğinde ve Tanrı'nın inayeti (Gracia) ile adım adım Şeytan'dan geri alacak ve Şeytan devletini (Civitate Diabolis) kökten yıkıp Tanrı devletini (Civitate Dei) te'sis edecek ve bu suretle, Adem'in Arz'a sürgünüyle başlayan süreç sona ermiş olacaktır. ([//www.koprudergisi.com/index.asp?](http://www.koprudergisi.com/index.asp?) Tarihi Zaman ve Fiziki Zaman; Termodinamik ve Zaman Oku. 16.11.2006. tarihinde alınmıştır).

Tarihsel geçmiş, özel bir geçmiştir. O ne yalnızca anımsanan geçmiş, ne de yalnızca düşlenen geçmiştir. Yalnızca olmuş olabilecek ya da olmuş, olması gereken bir geçmiş değildir. Çünkü tarihsel olan ile tarihsel olmayan arasındaki ayrım çoğu kez yanlış ve keyfi bir biçimde yapılmış olsa da, ayrım gerçek bir ayrımdır. Tarihsel geçmiş, sırf kendi adına geçmiştir. O, şu andaki kanıtın, şu anda yarattığı kavramlar dünyasıdır. Bu yönüyle insan zihninin bir tasarımı olarak nitelendirilebilir. Bu

sebepten, tarihsel zamanı geçmiş zamanın bir ögesi olarak algılamamıza rağmen, onunla aynileştirmemiz mümkün değildir. Başka bir ifadeyle, tarihsel zamanı geçmiş zamanın içinde ele almak mümkün iken, geçmiş zamanı tarihsel zamana hapsedmek mümkün değildir. Çünkü her geçmiş zaman, tarihsel zaman değildir (Şimşek, 2006: 40).

Tarihsel zaman, ister uzak isterse yakın geçmiş olsun, geçmişin zamanıdır ve onun koşullarında incelenmelidir. Dolayısıyla, doğrusal bir bütünlüğün yanında, kültürel, kişisel, toplumsal şartlar ve bölgesel özelliklerde tarihsel zamanı tayin eden değişkenler göze çarpmaktadır. Modern (çağcıl) Avrupa, tarihçilerin çoğu için Fransız Devrimi'nin hemen öncesinde yaşanan olaylarla başlar ve günümüze kadar devam eder. Modern Türkiye'nin miladı Avrupa'dan sonra İran'dan önce bir tarih olabilir. Elbette bu nesnel kaygılarla yapılan bir değerlendirmedir. Herhangi bir toplumun iç dinamiklerine yönelik tarihsel zaman tanımlamaları yapsaydık, kendimizi dinsel, kültürel veya teknolojik sebeplerden dolayı her zaman modern veya çağ ötesi görebilir, diğerlerinin bir kısmını modern, diğer bir kısmını ise çağın gerisinde, Orta Çağ toplumu veya bazılarını da karanlık dönemi yaşayan topluluklar olarak ifade edebilirdik. Öyleyse tarihsel zaman algısı güncel zaman anlayışından farklıdır. Güncel zaman, şimdi öncesi, yakını ve şimdikiyi ilişkilendirirken, tarihsel zaman her zaman maziye aittir. Çünkü tarih uzak ya da yakın geçmişi inceler, ona bugüncü veya öngörücü (futurist) yaklaşımlar gelecek falcılığı yapan kişilerin işidir (Dilek, 2001: 21).

Tarihsel zaman terimini kullanmamakla beraber düşünce dünyasına böyle bir kavramı hediye eden kişinin, Romalı filozof Augustinus olduğunu yukarıda belirtmiştik. Augustinus, o zamana kadar tarih düşüncesini şekillendiren döngüsel tarih yerine çizgisel olan ve sürekli ilerleyen bir tarih anlayışı getirmiştir. Ona göre tanrı, zamanın dışında (öncesiz-sonrasız), ama onun yarattığı her şey zamanın içindedir (önceli ve sonralı). Zaman ise, artık var olmayan geçmiş, bir boyuttan yoksun şimdi ve daha var olmamış olan gelecek arasında bulunan ve bu yüzden ancak şimdi yaşamakta olan kişinin anımsaması (geçmiş) ve beklentisi (gelecek) dolayısıyla anlam kazanan şeydir. Augustinus'la birlikte tarih tekerrürden ibaret sayılmamış, tam

tersine bir daha tekrar etmeyecek olan olaylardan kurulu bir defalık süreç olarak anlaşılmaya başlanmıştır.

Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet tüm insanların topluca yargılanacağı son an (kıyamet) anlayışıyla, eski Mısır ve Greklerde rastlanan öbür dünya (Hades ülkesi) anlayışından farklılaşmışlar ve tarihsel zaman bilincini getirmişlerdir. Hıristiyanlık, Museviliğin kendine mal ettiği, mesajların tüm insanlığa geldiğini, böylece bu sürecinde tüm insanları kapsadığını belirtmiştir. İslamiyet'te bunu sürdürmüştür (Özlem, 2004: 21-23).

Her üç dinde de insana tanınan bu süre tam anlamıyla insana ait olmadığı için tarihsel zaman hüviyetine sahip değilse de, modern düşüncenin “tarihin ürünü olan insan” anlayışına çok benzer bir anlayış olduğu görülmüştür (Şimşek, 2006: 46).

1. 4. Toplumsal Açıdan Zaman

Zamanın soyut bir kavram olması, onun tüm insanlarca tam ve aynı şekilde anlaşılmasını, ona aynı şekilde değer verilmesini imkânsız kılmıştır. Bu yüzden insanlar ve meydana getirdikleri toplumlar gündelik hayatlarında yaşattıkları kültürün inanç ve tarihsel süreci boyunca ihtiyaç duydukları kadar geniş/dar veya derin/sığ anlam katmışlardır. Yani zaman, hem bireysel hem de insan dışındaki doğal düzlemlerin birbirleriyle kurdukları geniş ilişkiler örgüsünü yansıtan bir sembol olmuştur. Antropolog Hall da bu duruma dikkat çekerek, toplumsal zamanın kurallarının toplumlar için “sessiz dil oluşturduğunu, farklı kültürlerde zamana farklı değerler yüklendiğini” söylemiştir (Şimşek, 2006: 21-41).

Tarihsel zamanın ya da geçmişin anlamı da tarih içinde toplumdan topluma değişiklik göstermiş, tarih ve zaman kavramları hüküm süren sosyal ve entellektüel havaya göre konumlanmıştır. Belli bir kültürün insanların zamanı nasıl algılayıp düzenledikleri, hem toplumların özelliklerini hem de kendi dünya görüşlerini yansıtabilir. Bu yüzden zaman, toplumda kendini farklı şekillerde gösteren, eski

çağlardan beri insan yaşamını farklı yollarla biçimlendiren sosyo-kültürel bir yapı olarak tanımlanabilir. Zaman ölçümü kimin yaptığına bağlı olarak değişen soyut bir düşüncedir. Whitrow'un belirttiği gibi, zaman kavramının kültürel olarak yapılandırılmasından dolayı, bütün bir insanlığa ait ortak bir zaman geleneği oluşmamıştır (Şimşek, 2006: 22). Yeryüzünde kültür ve yer değişkenleri ile ifade edilebilecek çeşitli zaman bölgeleri mevcuttur. Arapların ve İslamların, Avrupalıların, Çinlilerin vb. gibi toplumların birbirinden farklı takvimleri olduğu gibi, kültürel, toplumsal ve fiziksel olarak birbirinden ayrılan farklı zaman bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bir Çinli için milât, Avrupalınınkinden önce, bir Arap veya Müslüman için ise Avrupalınınkinden sonradır. Bir Afrika kabilesinde zamanın döngüsel olabileceği belki de sürekli yinelenen yaz ve kış mevsimleri olgusuyla açıklanabilecekken, endüstri devrimini yaşamış bir toplumda bu zaman, hem döngüsel hem de ilerleyen bir olgu olabilir (Dilek, 2001: 20-21).

Tevrat ile birlikte Musevi düşüncesinde zaman, Eski Yunanlıların fiziksel zamanından önce, insanın belli bir sonda ödül ya da ceza alacağı, başlangıcı ve bitimi olan ve en önemlisi bu başlangıçtan bitime kadar süreklilik ve gelişime sahip olan bir biçime girmiştir. Wartenburg'a göre, daha sonra Hıristiyanlığa da geçen bu özel ve yeni zaman anlayışı, yeni bir ereğe göre yönelmiş, başlangıcı ve bitimi olan, kendi içinde süreklilik taşıyan ve gelişen, teolojinin Batı düşüncesine bıraktığı sürekli bir miras olarak tarihsel zamandan başka bir şey değildi. Tarih bilinci de böylelikle ortaya çıkmıştır (Özlem, 2004: 27).

Tevrat'ta zaman, bir başlangıca ve insanın sonunda ödül ya da ceza göreceği bir sona sahip olan bir çizgi ve gelişim olarak anlatılmıştır. Böylelikle, Tevrat'tan aydınlanma düşüncesine, oradan Marksist tarih anlayışına kadar egemen tarih anlayışının ana eksenini çizilmiştir. Bu yaklaşıma sahip tarihçiler, çalıştıkları geçmiş toplumları sürekli büyüyen çocuklara benzetmişlerdir (Şimşek, 2004: 43).

1. 5. Zamanın Bölümlere Ayrılması

Aslında Hıristiyanlığın yukarıdan beri sözünü ettiğimiz tarih anlayışını temellendiren kişi, Aurelius Augustinus (354-430) olmuştur. Öyle ki, onun Hıristiyan teolojisinin ışığında geliştirdiği tarih anlayışı, tüm Orta Çağ boyunca Hıristiyan Kilisesinin resmi anlayışı olacaktır.

St. Augustinus beşeriyet tarihini altı devreye ayırır: 1) Âdem'den Nuh'a kadar, 2) Nuh'tan İbrahim'e, 3)İbrahim'den Davud'a kadar, 4) Davud'dan Beni İsrail'in esaretine kadar, 5) Bu esarettten Miladı İsa'ya kadar, 6) İsa'dan kıyamete kadar (Togan, 1985: 25).

Hıristiyanlık, Batı düşüncesindeki tarihsel zaman ve tarihsel süreç kavramlarını ana nitelikleriyle böylelikle belirlemiştir. 'İnsan soyunun birliği' idesini sürekliliği olan, başı ve sonu bulunan çizgisel bir tarih anlayışı içine taşıyan Hıristiyanlık, bu tarihe bir dünya tarihi olarak bakılmasına yol açmıştır. Hıristiyanlığın, kıyamet günü ya da kurtuluş umudu, daha sonraki tüm filozoflara sinmiştir. Ayrıca, Hıristiyanlığın tarihsel sürece, ancak bir başka şey aracılığıyla anlam kazanan olaylar yığını olarak bakması, daha sonrasında tüm filozoflarda farklı farklı olsa da başka bir şey aracılığıyla bakmalarını beraberinde getirmiştir (Özlem, 1996: 29-32).

Tek evrensel zaman dizini olarak adlandırılan zamanın oku, geleneksel Musevilğin mirasçısı olarak Hıristiyanlığın bir buluşu olmasına rağmen, eski Hıristiyan söylemlerinde yer almamıştır. Kilise tarihçileri, tarihsel süreci Musevi, Grek, Roma ve Hıristiyan olmak üzere dört döneme ayırmışlardır (Özlem, 1996: 37). Bunlardan Hıristiyan düşünürlerse tarihsel zaman anlayışını; altın çağ insanın düşüşü, ahlaksal bozulma dönemi, altın çağa geri dönüş aşamalarıyla simgeleştirmişlerdir. Bu bağlamda, Collingwood, Hıristiyan tarih yazımının dört ilkeye dayandığını belirtmiştir. Bunlar; evrensellik, Tanrı yaptırımı, tanrı sözü ve devirselliktir. Bunlardan evrensellik ilkesinde tüm dünyayı bir dünya tarihi

düşüncesini, devirsellik ilkesinde de karanlık-aydınlık gibi dinsel temelli bir dönemlendirme gayretini görmek mümkündür (Şimşek, 2006: 45).

Collingwood Hıristiyanlığın tarih düşüncesini şekillendirmesini şu şekilde anlatmıştır:

“Mekâna ve kurulan devlet organizasyonlarına (Roma-Yunan-Mısır vb.) bağlı olarak şekillenen tarih düşüncesi, tüm insanlığı içine alan Hıristiyanlığın, yaşanan sürecin bir başı ve sonu olduğuna (ödül-ceza, kıyamet, ahiret) ilişkin inanışının etkisiyle ortaya çıkan sona doğru akan bir tarih fikri, Hz. İsa ile aydınlanıldığı kabulü ile merkezinde İsa'nın bulunduğu iki bölüme ayrılmıştır. Öncesi karanlık, sonrası aydınlık olarak düşünülen bu çizgisel tarih anlayışı, İsa'nın doğumu kadar önemli olmayan, ama kendi içinde önemli bazı olaylara ara merkez oluşturmuş ve birçok döneme bölünmüştür. Böylece tarih, her biri kendine özgü olan ve her birinin kendinden öncekiyle sınırı bu çeşit tarih yazımının dilinde çağ açan olay denen bir olayla çizilen çağlara ya da dönemlere ayrılmıştır. Bu, evrenselciliğin simgesi olan bütün tarihsel olaylar için tek bir zamandizinsel çerçevenin benimsenmesidir. 7. yy.'da Sevilalı Isedore'nin icat ettiği Ulu Baeda'nın yaygınlaştırdığı, her şeyi İsa'nın doğuşundan ileriye ve geriye tarihleyen tek evrensel zaman dizininin tasarımının nereden geldiğini gösterir. Modern tarihsel düşüncede pek tanıdık olan bütün bu öğeler Yunan-Roma tarih yazımında varolmuş; ilk Hıristiyanlarca bilinçli olarak zahmetle ortaya konmuştur.” (Aktaran: Şimşek, 2006: 45-46)

Bugün tüm dünyada aşağı yukarı benzer bir biçimde kullanılan dönemleri Fransız düşünür Jean Bodin (1530-1597) 16 yy.'da ilk kez yeniden belirlemiş, bugün dahi kullanılan şekliyle tarihi üç döneme (antik çağ, orta çağ ve yeni çağ) ayırmıştır (Özlem, 1996: 37).

Sırf öğretim bakımından çağ taksimi ilk defa XVII. yüzyıl sonlarında Almanya'da Halle Üniversitesi profesörlerinden Ch. Cellarius (ölm. 1707) tarafından yapılmıştır. Buna göre, Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden Roma İmparatoru

Konstantinus'a (ölm. 337) kadar Eski Çağ, İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadar (1453) Orta Çağ, sonraki devir de Yakın Çağ sayılmıştır. Tarih araştırmalarında daha ilmi plana girildiği zaman Eski Çağın Batı Roma İmparatorluğunun çöküşü (476) ne kadar devamı uygun mütalaa edilmiş, Orta Çağın sonu olarak da Batı'da Hümanizm ve Rönesans hareketlerinin görüldüğü XVI. yüzyıl başları alınmıştır. Sonra da buna Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı büyük tarihi değişiklikler dolayısıyla 1789'dan zamanımıza kadar devam eden Son Çağ ilave edilmiştir. Bu taksimin tarih öğretimi ve yazımında gördüğü itibar, onun aşağı yukarı 200 yıldan beri muhafaza edilmesinden ve okul kitaplarına girecek kadar klasik bir mahiyet almasından bellidir (Kafesoğlu, 1964: 2).

Togan'a (1985:26) göre ise:

“Umumi tarihi zamanımızda olduğu gibi, Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılışına (veyahut Büyük Konstantin zamanına 306-337) kadar Eski Çağ, İstanbul'un Türkler tarafından 1453'te fethine (yahut Amerika'nın 1492'de keşfine) kadar Orta Çağ, bundan sonrası Yeni Çağ olarak üçe taksim edilmesi, Almanya'da Halle Üniversitesi profesörü Christoph Cellarius tarafından yapılmıştır ki, 1644-1707 senelerinde yaşamıştır. Bu taksim için ancak Avrupa tarihi esas ittihaz olunmuştur. Bu gibi çağlardan başka bir de, yine sırf Avrupa hadiseleri esas ittihaz edilmek üzere, 1789 Fransız İhtilali'nin başlamasından zamanımıza kadar geçen devri yakın tarih diye dördüncü bir devir olarak ayırmak adet olmuştur. Asya, Amerika ve Afrika'daki büyük medeniyetlerin tarihi cihan tarihi çerçevesine girdikten sonra bu taksimatın gayri ilmi olduğu anlaşılmış, başka projeler ortaya atılmıştır. Buna rağmen insanlar yine öteki taksimatta kalıyorlar, çünkü o nihayet bir çerçevedir. Onun istimal olunmasından tarih ilmine büyük bir zarar gelmemektedir.”

Bu zaman içinde ve dolayısıyla belirli bir aşamalar dizisiyle gelişmiş bir planla, her biri çağ açan bir olayla başlayan tarihsel çağlar anlayışıyla yapılmıştır. Batıda zaman kavramlarının başta döngüsel, sonra döngüsel ve düz çizgisel olarak birbirini izleyişi, artık 17.yüzyıldan itibaren yerini tamamen düz çizgisel bir kavrayışa bırakmıştır (Şimşek, 2006: 48).

Fabian'ın belirttiği şekliyle, çizgisel tarihsel zamanın, Batı'nın kendi zihinsel haritasını diğer toplumlara benimsetmek için icat ettiği tezine daha pek çok taraftar bulmak mümkündür. Örneğin, Spengler ve Toynbee ise, modern çağların çizgisel olarak ilerleyen tarih anlayışını belli bir kötümserlikle yadsıyıp, büyük ölçüde antik çağın döngüsel tarih anlayışına dönüş yapmışlardır. Onlar antik çağdan sonra Yeni Çağda G. Vico (1668-1744) ile örneği görülen “tarihin çember teorisi” ni yenilemişlerdir (Özlem, 1996: 163-165).

Claude Levi Strauss'a göre, “tarih her zaman bir mistisizm ve antroposantrizm açısından değerlendirilmiş ve tarihe hep bir ilerlemeci-çizgisel plan yükletilmiştir ki, bu “Hıristiyan ütopyasından artık kurtulmak gereklidir” (Aktaran: Özlem:171) demek suretiyle, ilerlemeci anlayışın temellerindeki dinsel etkiye dikkat çekmiştir.

Ankersmit'te, “tarihsel zamanın, batı uygarlığının yakın ve oldukça yapay bir icadı” olduğunu söylemekle benzer bir görüşü ifade etmiştir. Ona göre, zaman kavramına dayalı tarihsel öykü yazmak, “insanı içine çeken kum üzerine bina kurmak” tır (Aktaran: Şimşek, 2006).

Armağan (2005: 91) da, tarihin düz bir çizgi halinde ilerlediği saplantısından kurtulmanın gerektiğini, bunun dünyaya egemen olmayı başarmış bir ideolojinin, Avrupa-merkezli (eurocentric), emperyalist ideolojinin “başarı” öyküsünü anlatmak üzere kurgulanmış, ilerlemeci bir tarih görüşü olduğunu açıklamıştır. Bu görüşüne şu şekilde devam etmiştir:

“Oysa aynı süreçte “mağluplar” ın tarihe bakışları galiplerin ideolojisinden derin biçimde etkilenmiş ve onlar da sanki kendileri bu süreçten başarılı çıkmışlar gibi aynı ilerlemeci tarih görüşüne bağlanmış, kendi tarihlerini bir gerileme tarihi olarak okuma bahtsızlığına uğramışlardır. Ne var ki, bu ilerlemeci ve Avrupa merkezli bakış, o kadar etkili olmuştur ki, bir Çinli'nin veya Türk'ün kendi tarihini, ancak Batılı bilim ve teknolojiye hizmet ettiği kadarıyla ciddiye alması gibi veya tarihin geriye kalan kısmını

çöp tenekesine atmaya hazır nesiller geliştirmesi gibi açıkça sömürgeci efendinin mantığının üstünlüğüne ilişkin sarsılmaz bir inanca yol açmış bulunmaktadır.”

Einstein fiziğinin izafiyet kuramına dayanan birçok postmodernist de, ayarlanmış ve doğrusal bir zaman kavramından kuşku duymuş; siyasi anlamda böyle bir zaman anlayışını baskıcı ve denetimci olarak görmüş; hegomonik söylemi haklılaştırdığını, dünyaya Batı tarzı bakış açısını, Batılı olmayan bakış açısına göre ayrıcalıklı bir konuma getirdiğini düşünmüşlerdir.

Görüldüğü gibi, tarihsel zamanın çizgisel ya da başka bir formda olduğu/olması gerektiği konusuna ilişkin tartışmalar son bulmuş değildir. Bunun en açık sebebi önceden zamanın soyut ve tanımlanamaz olan doğası olması yanında, sosyal bilim alanlarında çalışanların sahip oldukları bilim paradigması gibi gözükmektedir. Ancak şu bir gerçek olarak varlığını korumaktadır ki, zaman ve tarihsel zaman kavramı kişisel olduğu kadar toplumsal algılara da bağlı olarak yaşanan döneme göre farklılaşmaktadır (Şimşek, 2006: 54).

1. 6. Türk Tarihinde Zaman/Çağ Meselesi

İslam'dan önce Türkler, güneş yılı esasına dayanan bir takvim olan On İki Hayvanlı Türk takvimini kullanmışlardır. Bu takvimde, yılların ve ayların adları hayvan isimleri ile adlandırılmıştır. Sal-ı Türkân (Türk yılı) olarak adlandırılan bu takvimde on ikili devreye giren hayvanlar şöyledir: 1)Sıçan 2)Sığır 3)Pars 4)Tavşan 5)Ejder 6)Yılan 7) At 8)Koyun 9)Maymun 10)Tavuk 11)Köpek 12)Domuz.

İslam'la birlikte ise Türkler, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini başlangıç kabul eden ve Ay'ın Dünya çevresinde dolanımını esas alan bir takvim sistemi olan Hicri Takvimi benimsemişlerdir. Hicri takvimde 1 yıl 354 gündür ve 12 aydan oluşmuştur (Şimşek, 2006: 25).

Geleneksel Türk toplumunda ise, zaman kavramına yine dinsel sebeplerden dolayı, modernizm öncesi Batı toplumlarında olduğundan belki daha fazla değer verildiğini söylemek mümkündür. Günde beş vakit okunan ezan ile zamanı birimlere ayıran Müslüman'ın zamana duyarsız kalmasının mümkün olamayacağı düşünülmektedir. İbadet yapmanın bir gereği olarak ezanın, iftar ve sahur vakitlerinin, Ramazan ve Kurban bayramlarının zamanını hesaplamak için büyük camilerin bünyesinde güneşin hareketlerini esas alarak hesaplamalar yapan muvakkithanelerin kurulmuş olmasını da bu anlamda değerlendirmek mümkündür. Örneğin, Tanpınar, geleneksel Türk toplumunda zamana ve saate verilen önemi şu şekilde anlatmıştır:

“Herkes bilir ki, eski hayatımız saat üzerine kurulmuştur. Avrupa saatçiliğinin en büyük müşterisi daima Müslümanlar ve onların içinde en dindarı olan memleketimiz halkı olmuştur. Günde beş vakit namaz, Ramazanlarda iftar, sahur her türlü ibadet saatleriydi. Saat, Allah'ı bulmanın en sağlam çaresiydi ve bu sıfatla eskilerin hayatını idare ederdi. Adım başında muvakkithaneler vardı. En acele işi olanlar bile onların penceresi önünde durarak cebinden servetlerine, yaşlarına, cüsselerine göre, altın, gümüş, sadece savatlı, kordonlu, kordonsuz, kimi bir iğne yastığı yahut bir kaplumbağa yavrusu kadar şişkin, kimi yassı ve küçük saatlerini besmeleyle çıkarırlar, sayacağı zamanın kendileri ve çoluk çocukları için hayırlı olmasını dua ederek ayarlarlar, kurarlar, sonra kulaklarına götürerek sanki yakın ve uzak zaman için kendilerine verdikleri müjdeleri dinlerlerdi. Saat sesi bu yüzden onlar için şadırvanlardaki su sesleri gibi hemen hemen iç âleme büyük ve ebedi inançların sesiydi (Tanpınar, 2002: 24).

Her şeyden önce yukarıdan beri, zikredilen şekliyle çağ taksiminin sadece Avrupa tarihine uygun düştüğünü belirtmek lazımdır. Çünkü böyle bir tasnifin lüzumunu hisseden Batılı ilim adamları pek haklı olarak kendi tarihlerindeki toplum gelişmelerinde bariz çizgiler halinde müşahade ettikleri değişimleri esas almışlardır. Gerçekten Batılı milletlerin tarihi gelişimleri dikkate alındığında bu sınıflamanın isabeti açıkça görülmektedir.

Şimdiye kadar Türk tarihinin çağları üzerinde düşünülmemiş olduğunu itiraf edelim. Uzun bir süreden beri Batı örneğine uyarak üniversitelerimizde ve okullarımızda çağ taksimi sisteminde yürüdüğümüz halde, kendi tarihimizin çağlarını tespit etmiş değiliz. Mesela, arada sırada 4 bin yıllık mazi biçtiğimiz Türk tarihinin Eski Çağ nasıl başlar ve hangi tarihlerde nihayete erer, bilmiyoruz. Çağ taksimini Batı'dan, fazla bir muhakemeye lüzum görmeksizin aldığımız ve şüphesiz kendi malzemesiyle birlikte ithal etmek zorunda kaldığımız için, bizde Eski Çağın öğretim ve araştırma konularını, tıpkı Avrupa'daki gibi, kısmen Sümer, Akad, Asur vb. tarihleri, fakat büyük bir çoğunlukla Grek-Roma tarih ve kültürleri teşkil eder (Kafesoğlu, 1964: 2-4).

Türk tarihinde, Türk tarihinin ne zaman başladığı ve günümüzde hemen hemen bütün dünyada kabul gördüğü şekliyle çağ ayırımının, Türk tarihine uygun olmadığı yönünde tartışmalar bulunmaktadır. Bugünkü tarih kitaplarında Türk tarihi umumiyetle Hunlardan, yani Orta Asya Hunlarından başlatılmaktadır. Fakat, bu başlangıcı tanımayan tarihçiler de vardır. Bazıları, Türk tarihinin VI. yüzyılda Göktürklerden başlaması gerektiğini söyledikleri gibi, diğer bazıları da Hunlardan daha önceki zamanlarda, Sakalar çağında başlaması fikrini gütmektedirler (Atsız, 1997: 16).

Türk tarihinin mevcut çağ sistemine uymadığını belirten Atsız (1997) bu konuda şunları söylemektedir:

“Tarihin İlk Çağ, Orta Çağ gibi devirlere ayrılmasının pek indî olduğu artık anlaşılmıştır. Çünkü bu ayrılışlar bütün insanlığa göre değil, bir kıta veya bir kısım milletlere göre yapılmıştır. Taş devri, maden devri nasıl bütün kavimlerde aynı zamanlarda başlamıyorsa; Orta Çağ, Yeni Çağ gibi zamanlar da (eğer fikir hayatındaki tekâmül merhalelerini göstermek için kullanılıyorsa) bütün milletlerde aynı devri gösteremez. Eski Türk tarihini, İlk Çağ Türk tarihi, Orta Çağ Türk tarihi diye bölümlere ayırmak ilmi değildir. Batı Avrupa'nın kendisine göre yaptığı bir sınıflandırmaya körü körüne uymak elbette doğru olmaz.” (Atsız, 1997: 18-19).

Tarihimizi milli görüşe göre sınıflandırma teşebbüsü şimdiye kadar yalnız Dr. Rıza Nur ile Prof. Zeki Velidi Togan tarafından yapılmıştır. Dr. Rıza Nur, Türk tarihini “Eski Türk Tarihi” (=Türe ve Yasa Devri=Milli Devir), “Yeni Türk Tarihi” (=Müslümanlık Devri=Dini Devir) ve “Taze Türk Tarihi” (=Yeniden Doğuş ve Uyanma=İkinci Milli Devir) olarak başlıca üç çağa ayırdığı gibi Zeki Velidi Togan da XVI. yüzyıl ortasına kadar ilerleme ve yükselme çağı, Birinci Cihan Savaşı sonuna kadar Gerileme ve Çökme Çağı ve Birinci Cihan Savaşından sonra da üçüncü bir çağ olmak üzere üç ana çağa bölmektedir (Atsız, 1997: 19).

Türk tarihinin Eski Çağı tespit edilemediği gibi, Orta Çağı da açıklıkla tespit edilememiştir. Türk tarihinin çağlara bölünmesi açısından ne İlk Çağ ne de Orta Çağ hususunda hiçbir uygunluk göstermemesine rağmen, hala tatbik etmekte olduğumuz çağ sistemi Yeni ve Son çağları bakımından da isabet arz etmez. Biz halen İstanbul’un fethini takip eden devri Yeni Çağ ve 1789’dan sonraki devri de Son Çağ olarak kabul etmekte ve öğretimi buna göre yapmaktayız. Hâlbuki Batı tarihi tasnifinin kopyasından ibaret olan bu bölünme Türk tarihinin gerçekleriyle alakalı değildir. Çünkü bu taksimde yalnız Osmanlı İmparatorluğu dikkate alınmış, fakat Orta Asya, Hindistan ve Rusya’daki milyonlarca Türk düşünülmemiştir. Bundan başka ne Osmanlı İmparatorluğu’nda, ne diğer Türk kütlelerinde Avrupa’daki Yeni Çağı açan Rönesans hareketi görülmemiş ve Büyük İhtilal’in getirdiği yeni anlayış ve kıymet hükümleri Türk milleti arasında çok sonraları hissedilmiştir. En sonunda biz, sadece Osmanlı İmparatorluğu söz konusu olduğunda, Türk Orta Çağını 1839’a kadar devam ettirebilir ve Yeni Çağımızın başlangıcı olarak Tanzimat hareketini alabiliriz. Son Çağımızı da belki Cumhuriyet devrine koymak mümkündür.

Çağ sistemi hâlihazır şekliyle Türk tarihine katiyen uymadığını belirten Kafesoğlu (1964) görüşlerine şu şekilde devam etmektedir;

“Kendi tarihlerinden çıktığı, sosyal gelişme ve kültür tezahürlerine tam uygunluk gösterdiği halde, Avrupalı ilim adamlarının dahi, öğretim ve yazım bakımından artık bir fayda görmeyerek terke başladıkları çağ taksimini, Türk tarihinin çağlarını tayin yoluyla değerlendirmeye çalışmak elbette boş bir

gayret olacaktır. Bunu bilhassa kaydettikten sonra, çağ taksiminin Türk tarihinin özelliği dolayısıyla, yalnız lüzumsuz değil, aynı zamanda zararlı olduğuna da işaret etmek isteriz. Üniversitelerimizde Türk tarihinin daha iyi incelenmesi, yazılması ve öğretilmesi için, yeni sistem araştırma ve öğretim planı şu şekilde olmalıdır:

- 1-Türk Teşkilat Tarihi Kürsüsü
- 2-Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Kürsüsü
- 3-Türk İctimaiyat Tarihi Kürsüsü
- 4-Türk Kültür Müesseseleri Tarihi Kürsüsü
- 5-Türk Tefekkür ve Din Tarihi Kürsüsü
- 6-Türk Siyasi Tarihi Kürsüsü (Kafesoğlu, 1964: 4-14).”

Togan’a (1985: 27) göre ise Türk tarihinin çağları şu şekilde tespit edilmelidir:

“Türk tarihini, tarihi inkişaf safhalarımızın bariz bir surette ayrıldığı İslam’dan önce ve İslamiyet’ten sonraki Türk tarihi, yine İslam devri Türk tarihini de 16. asırdan önceki yükseliş ve bundan sonraki gerileme devirleri, bir de 20. yüzyılın başından itibaren yeniden yükseliş devri olmak üzere üçe, yani bütün Türk tarihini dörde ayırmamız mantıklı olur.”

Önümüzdeki yıllarda akl-ı selim tarihçi ve aydınlarımızın bir araya gelmek suretiyle büyük sıkıntılara sebep olan “Çağ taksimi”ni lağvederek, yerine bu milletin tarihî gelişimine uygun yeni bir çağ sistemini tespit etmeleri elzem olacaktır (Donuk, 2003: 312).

BÖLÜM II

TARİHSEL ZAMAN KAVRAMININ ÖĞRETİMİ

Bu bölümde; Sosyal Bilgiler öğretiminde zaman kavramı, Milli Eğitim Bakanlığı ortaöğretim kurumları tarih ders programlarında ve ders kitaplarında bulunan zaman kavramı ile ilgili amaç ve davranışlar ile çocuklarda tarihsel zaman kavramının öğretilmesi konularına değinilmiştir.

2. 1. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Zaman Kavramı

Sosyal Bilgiler, sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman boyutu içinde disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen, becerikli, demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı olarak tanımlanabilir (Şimşek, 2006: 69).

Sosyal bilimler içerisinde ele alınan tarih; geçmişte olan olaylar veya bunlar hakkındaki belgelerin verileri olarak tanımlanabileceği gibi, geçmişteki olayları yer, zaman ve failleri göstererek kaynaklara dayalı olarak sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir bilim dalıdır şeklinde de tanımlanabilir. Bu tanımın anahtar kavramları: 1- geçmiş, 2- yer, zaman ve failler, 3- kaynak, 4- sebep-sonuç ifadeleridir (Köstüklü,1999: 11-12).

Michaelis ve Garcia ile Shuncke de, tarihle ilgili öğretilmesi gerekli kavramları şu şekilde belirtmişlerdir (Aktaran: Şimşek, 2006).

1-Değişim

2-Değişime Direnç

3-Buluş

4-Uygarlık

5-Zaman

6-Liderlik

7-Süreklilik

8-Çatışma

9-İnsan deneyimi

10-Olay

11-Kronoloji

12-Kuşak

13-Çeşitlilik

14-Gelişim

15-Neden-sonuç

16-Geçmiş

Dikkat edilirse yukarıdaki toplam 16 kavramdan 7'sinin (italik olarak yazılanlar; değişim, zaman, süreklilik, kronoloji, kuşak, gelişim, geçmiş) tarihsel zaman kavramı ile ilişkili olduğu görülür. Bu da, sosyal bilgiler ve tarih öğretimi açısından tarihsel zaman kavramının önemini ortaya koymaktadır. Zaman kavramının anlaşılması uzun bir zaman sürecinde gerçekleşir (Dilek, 2001: 80).

Toplumda işlerin etkili bir şekilde düzenlenebilmesi için zaman algısı temel ihtiyaçtır. Çünkü insanlar, zamana ve onun gelişimine bağlı olarak günlük yaşantılarını yönetirler. İnsanlar, zaman yönetimlerini sahip oldukları zaman algıları çerçevesinde gerçekleştirirler. Zaman algısı ise zihinsel bir olgudur (Şimşek, 2006: 75). Steele ise, “tarihsel zamanın anlaşılmasının yüksek bir olasılıkla zihinsel olgunluğa bağlı fakat çocukların tarihsel zamanla ilgili anlayışlarının geliştirilmesi de aynı derecede önemlidir” demektedir (aktaran: Dilek, 2001: 82).

Tarih öğrenmek, çocukların zamanı, şimdi ve geçmiş olarak ayırt edebilmelerini gerektirir. Çünkü zaman algısının anlaşılmasının eksikliği çocukların

tarihsel becerilerinin gelişmesini engeller. Bu, sadece gerçek ya da sonuçların anlamlarının tarihlere bağlı olabilmesi değil, aynı zamanda gerçeklerden oluşturulan genelleme ve hipotezlerin zaman üzerindeki değişimlerinin tanınmasını gerektirir (Şimşek, 2006: 86).

2. 2. MEB Lise Tarih Öğretim Programında ve Ders Kitaplarında Zamanla İlgili Amaç ve Davranışlar

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan ortaöğretim kurumları tarih dersi müfredat programları incelendiğinde aşağıda yazılı olan amaç ve davranışların yer aldığı görülmektedir.

-Üzerinde dikkat çekici hadiselerin ve medeniyet vukularının gösterildiği kronoloji cetvelleri yardımıyla öğrencilere zaman şuuru kazandırmak, hadiselerin ve nesillerin damgasını taşıyan kısa süreli, iktisadi ve sosyal değişmelerin vuku bulduğu orta süreli ve medeniyetlerin olduğu uzun süreli zaman anlayışlarını kavratmak (Tarih 1-2 programları (9-10 sınıf), genel amaçlar madde: 7).

-Tarihle ilgili temel kavramlar bilgisi (Tarih I, amaç 1).

-Zaman, kronoloji ve takvim kavramlarının tarihi olayları öğrenmedeki önemi bilgisi (Tarih I, Amaç 6).

Tarih, Tarihi, olay (hadise), olgu (vaka), belge (veriler, doküman), arşiv, veri, yıllık (anal), kaynak, kronoloji, zaman, çağ (devir), takvim, milat, hicret, çözümlenme (tahlil), eleştiri (tenkit, kritik), sentez (terkip) kavramlarının tanımını söyleme ve yazma (Tarih I, Amaç 1, Davranış 1).

-Tarihin, insanlığı zaman içinde anlatan bir bilim dalı olduğunu söyleme yazma (Tarih I, Amaç 2, Davranış 1).

-Tarihi olayların anlaşılmasında yer ve zaman tespitinin önemini belirtme (Tarih I, Amaç 2, Davranış 5).

-Zaman, kronoloji ve takvim kavramlarını tanıma (Tarih I, Amaç 6, Davranış 1) (TC MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü Lise Ders Programları, 1998, c. 1).

Yukarıda verilen amaç ve davranışlar dışında kullanılacak araç ve gereçlerle ilgili olarak zaman şeritleri mevcut. Sayılan amaç ve davranışlar lise 1. sınıflarda okutulan tarih I müfredatında, tarih bilimine giriş ünitesi içinde ele alınmıştır. Bu ünitenin program içindeki payı ise % 6 olup tamamı kültür tarihi kısmında yer almaktadır.

Tarih kitaplarında zaman kavramı ile ilgili konular lise 1. sınıfta okutulan tarih 1 kitabında yer almaktadır. Lise 1. sınıf tarih kitabı toplam 7 üniteden oluşmaktadır. Zaman kavramının geçtiği kısım ise tarih bilimine giriş ünitesi içinde ikinci bölümde zaman ve takvim adı altında geçmektedir. Lise 1. sınıfta tarih dersi hafta da iki ders saatidir. Bir eğitim öğretim yılı düşünüldüğünde lise 1. sınıfta toplam tarih ders saati 72'dir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere tarih bilimine giriş ünitesinin program içindeki payı yüzde 6'dır. Tarih bilimine giriş ünitesine yaklaşık olarak 4 ders saati ayrılabilir. Bununda 2 saati tarih bilimine diğer iki saati zaman ve takvime ayrılabilir. Bu iki ders saatine ise, takvimin ortaya çıkışı ve tanımı, Türklerin kullandıkları takvimler ve takvim hesaplamalarının sığdırılması gerekmektedir.

Lise 2. sınıfta okutulan tarih 2 ders kitabında ise zaman kavramı ile ilgili herhangi bir ünite bulunmamaktadır. Lise 2. sınıfta okutulan tarih 2 kitabı hazırlanırken konular arasında kronolojik açıdan belli bir sıralama takip edilmeyip, konu bütünlüğü dikkate alınarak yazılmış olması, öğrencilerin konular arasında zaman bağlantısı kurmalarını güçleştirmektedir.

Lise 3. sınıfta okutulan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi kitabı hazırlanırken olaylar arasında kronolojik açıdan konuların birbirini takip etmesine dikkat edilmiştir. Bu durum öğrencilerin olaylar arasında bağlantı kurmalarını kolaylaştırmaktadır.

Kitaplarda dikkat çeken ortak noktalardan birisi de; kitaplar kavramların kullanımı hususunda kendi içinde tutarlılık göstermesine rağmen, kitaplar arasında kavram birliğinin olmadığı görülmektedir. Bir kitapta normal rakamlar kullanılarak

yazılmış olan yüzyıl ifadesi (11. yüzyıl gibi) diğer bir kitapta Romen rakamları (XI. yüzyıl gibi) ile yazılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Köstüklü'ye (1999: 190) göre: "Liselerdeki tarih dersleri müfredatı ile bu müfredata göre yazılmış ders kitaplarını incelediğimizde tarihi kavramların doğru olarak kullanılmasında yeterince hassas davranılmadığını" söylemektedir.

2. 3. Tarihsel Zaman Kavramının Öğretimi

Günümüz modern eğitim biliminin de kabul ettiği üzere öğretmenin görevi; açıklayarak, tartışarak, okuyarak, film seyrettirip resimler göstererek konuyu öğrencilere sunmaktır (Köstüklü, 1999:35).

Öğrencilerin tarih dersleriyle ilgili ilkeleri öğrenebilmesi ve toplumsal problemleri çözebilmesi için kronoloji, dönem, devrim, olgu, medeniyet, süreklilik, değişim gibi temel kavramları çok iyi kazanması gerekir (Candan, 1998: 50). Preston ve Herman'ın da belirttiği gibi, tarihin anlaşılması için zaman kavramlarının öğretilmesinin gerekli olup olmadığı ilköğretim tarih öğretiminde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Çünkü zaman kavramları, dün, yüzyıl, çağ, tarihsel hareket, tarihsel dönem, tarihsel değişimin doğası, tarihsel değişimin sebepleri ve tarihsel ardışıklığı da içine almaktadır. Bu yüzden, çocukların zaman kavramını anlamasında öğrenci başarısına ilişkin bir çalışma alanı da tarihtir.

Zamanın anlaşılması, tarih çalışmalarının esasını oluşturur. Çünkü tarih geçmişi içerir ve konular daha çok olayların ardışıklığına odaklandığından ya da uzun dönemli akımlar olduğundan çocukların tarihin içeriğini algılayabilmeleri ve "şimdi"ye ilişkin sorunların çözümünde kullanabilmeleri için zamanı anlamaları gerekir (Şimşek, 2006: 88).

Flickinger ve Rehage, çocukların geçmiş hakkındaki bazı kavramları 8, zaman ölçme sistemini tam anlamıyla 11, zaman şeritlerini ise 13 yaşında anlamaya

başladıklarını, zamanla ilgili sözcükler ve tarihler hakkındaki olgunluğa da on altı yaş civarında eriştiklerini önermektedirler (Dilek, 2001: 81).

Soyuta yakın ve soyut kavramlar öğrencinin gelişim süreci içinde kazanılmaktadır. Bunun için Natadze: “Öğrencilerin duygularını etkileyen özelliklere sahip kavramları daha küçük yaşlarda ve daha kolay öğrendiklerini, ayırt edici özellikler üzerinde temellenen kavramlara ulaşabildiklerini.....ancak, soyut ve ayırt edici özellikleri zor gözüken kavramları ancak 12 yaş ve sonrasındakilerin kullanabildiklerini.....” belirtmektedir (Aktaran: Candan, 1998).

Öğrenci merkezli düşününlerden Hallam, çocukların 15 yaşından önce, kronolojik tarih incelemeleri için hazır bulunuşluk düzeyine erişemediklerini, bu durumun, ilköğretim tarih programları hazırlarken göz önünde tutulması gerektiğini söylemiş, 14 yaşın altındaki çocuklarda fazla soyut olan tarih yerine, ilk çağların detaysız, yüzeysel olarak tasarlanması, yakın çağların ise daha ayrıntılı olarak öğrencinin soyut işlem döneminde verilmesi gereğine dikkat çekmiştir (Safran, 1998: 26).

Piaget, doğrudan geçmişin öğretilmesiyle ilgilenmemiş olsa da (yani bir tarih öğreticisi olmasa da), belirli yaşlarda zihinsel evreleri kabaca ortaya koymasıyla birçok tarih eğitimcisini oldukça etkilemiştir. Daha sonraki Piagetçi olarak adlandırılacak araştırmalarda tarihsel anlayış, gelişim basamaklarından soyut düşünme dönemine yerleştirilmiştir. Onlara göre de, bu durum ilköğretim sınıflarının çok çok sonrasında, 14-16 yaşlarında başlamaktadır. Godin ve Mc Noughtan, Piaget’in bilişsel gelişim basamaklarını kronolojik öğretimle ilişkilendirmişler, soyut işlem döneminde liseyi bitirdikten sonra birçok ergenin tarihsel kronolojik kavramlarla ilişkili problemlerle karşılaştıklarında başarılı olamayacakları sonucuna varmışlardır (Şimşek, 2006: 91).

Dilek’e göre:

Kronoloji tarihin öğretimin temel öğelerinden biri olmasına rağmen, tarihçilerin tarihsel zamanı açıklamada her zaman metrik olarak ifade

edilmesi şart olmayan geniş dönemleri (Orta Çağ, Yakın Çağ, Kanuni Zamanı vb. gibi) kullandıkları da bilinmektedir. Öğretmenler, öğrencilerin tarihsel zamanla ilgili öğrenmelerini yapılandırırken, kronoloji olarak ifade edilen metrik ve doğrusal zamanın yanında, kültürel ve bölgesel zaman kavramları üzerinde durarak onların somut imgeler yoluyla olayların geçtiği zamanı soyut olarak kavramalarına yardımcı olmaları gerekmektedir (Dilek, 2001: 82-83)

Sylvester’a (1980) göre, çocuklarda kronoloji ve zaman kavramlarının gelişimine ilişkin olarak yaşa bağlı daha kesin ifadelerde bulunmuştur. Buna göre:

-14 yaşındaki öğrencinin, Roman, Norman, Todor, Georgian, Victorian vb. dönemlerinin sıralarını bildiğini, Rönesans, Reform gibi önemli tarihsel terimlerin çoğunun farkında olduğunu,

-16 yaşında ise; tarihsel dönem çalışmasında birçok parça arasındaki ilişkili terimleri kullanabildiğini (örneğin; 19 yy., emperyalistler, serbest piyasa vb.) belirtmiştir (Aktaran: Şimşek, 2006).

Tarih öğretimi konusunda ciddi mesailerini bulunan R. N. Hallam’ın vardığı sonuçlara göre, birçok çocuğun somut işlemler aşamasına geçişi 11 yaş civarında gerçekleşmektedir. Buna göre, ilkokulun (ilköğretim 1. kademe) yüksek sınıflarındaki çoğu öğrenciler tarihsel düşüncede hala olayları sistematik olarak birbirlerine bağlayamamakta, çoğu ortaokul (ilköğretim 2. kademe) öğrencisi de somut bilgiyi bağlantı kurup kendi içinde düzenleyebildiği halde, soyut kavramları anlamaktan henüz uzak oldukları devrededir. Hallam’ın bu bulguları ; “Gençlerin Tarih Anlayışında Soyut Kavramlarla Düşünme Kapasitesi” adlı araştırmasında bu tür bir kapasitenin 15 yaştan önce genellikle pek az gelişmiş olduğunu söyleyen S. K. Stones tarafından da desteklenmiştir (Köstüklü, 1999: 194).

14 yaşın altındaki çocuklara biçimde fazla soyut olan tarih öğretilmemeli, tarih dersi programları öyle düzenlenmelidir ki daha küçük yaşta çocuklar ilk

çağların daha az detaylı tarihini öğrenirken önemli ancak karmaşık konular içeren yakın tarih, öğrencilere daha olgun bir düzeyde mantık yürütebilecek halde verilebilir (Safran, 1998: 26). Bruner’a göre bu yaşlarda (on dört ve öncesi) kavramlar somuttan soyuta doğru genişletilerek ve uygun yollarla verilmelidir (Candan, 1998: 59).

“Somut öncesi, somut ve soyut işlem evreleri olarak adlandırılan düşünce süreçlerinin, tarih konuları söz konusu olunca öğrencilerin tarih düşüncesini açıklamakta yetersiz kaldığı müşahade edilmiştir. Piaget’in ilerlemeci anlayışına uygun olarak geliştirdiği bilişsel gelişim teorisinin, tarihte öğrenme açısından, araştırmacıları iki değişik kampa ayırdığı görülmüştür. Birinci grupta yer alan araştırmacılar, tarih derslerinde öğrencilerin bu evrelere herhangi bir yaş sınırı olmaksızın ulaştığını ifade ederlerken, ikinci grupta yer alan araştırmacılar, öğrencilerin tarih derslerinde bu evrelere diğer derslere nazaran daha geç ulaştıklarını iddia etmektedirler (Dilek, 2002: 83).”

Piaget’e göre tarih, soyut kavramlarla dolu olduğundan, on altı yaşın altındaki öğrenciler için uygun değildir. Bir tarih dersinde soyut kavramların sadece tanımlarını vermek çoğu zaman yeterli olmayabilir. İnsanlar bir kavram hakkındaki düşüncelerini konuşmalarında, yazılarında ve çeşitli şekillerde kullanarak genişletip ilerletebilirler. Bir kavramı yalnızca anlamından öte, bu kavramı dikkatli ve doğru bir şekilde kullanmaları gerektiği unutulmamalıdır (Candan, 1998: 46).

Önemli güncel sorunların gelişimini geriye doğru (varolan zamandan geçmişe) izlemek, uygulamada her zaman başarılı bir şekilde gerçekleştirilememektedir. Orta-öğretimde uygulamalarda bazı öğrenciler bağlantı kurabilirken çoğu öğrenci tarih öğretmeninden yardım almaksızın güncel sorunların tarihsel arka planını görmeyi başaramaz (Şimşek, 2006: 137). Tarihsel bir bilginin, ister somut ister soyut olsun, öğrencinin işine yaraması, onda kalıcı bilgi haline gelmesi, bu bilginin kavram ya da kavramlara dönüştürülmesine bağlıdır (Candan, 1998: 43).

Yüzyıllık bir dönemde tarihsel zamana ilişkin yapılmış olan çalışmaların Hodkinson (2004) tarafından, özetlendiği tablo 1, tarihsel zaman konusunda kimin

hangi kavram ve bulgular üzerinde durduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü bu tablo, o zamana kadar tarihsel zaman kavramına ilişkin ortaya konulmuş tüm bulgu ve yaklaşımların bir bilançosu gibidir.

Tablo1: Çocukların Zaman Bilişlerinin Gelişimi (Aktaran: Şimşek, 2006)

15 yaşında	Çocuklar, bir yüzyılın iki yarısı arasındaki farkları fark edebilirler.	Harner (1982)
16 yaşında	Zaman terimlerinin anlaşılması olgunlaşmış ve tarihler açıklığa kavuşmuştur.	Flickinger ve Rehage (1949)
16 yaşında	Tarihsel zaman kavramı 16 yaşından önce teşekkül etmez.	Hunter (1934)
16 yaşında	Çocuklar tam anlamıyla 15. ve 16. yüzyıla ait zaman kavramlarını kullanabilirler.	Harner (1982)
16,2-16,6	Soyut tarihsel düşünce başlar.	Hallam (1966)

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve çözümlenmesi süreçleri yer almıştır.

3. 1. Araştırmanın modeli

Bu araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı durum tespit çalışması modeli benimsenmiştir.

Nicel araştırma, önceden hazırlanmış bir soru formuna bağlı kalınarak, sayısal yorum ve genelleme yapılabilen araştırma türüdür. Niceliksel araştırma yönteminde, araştırılan konuya ilişkin, evreni temsil edecek örneklemden sayısal sonuçlar elde edilmektedir. Elde edilen sonuçlar üzerinde gerekli istatistikî ve matematiksel analizler yapılabilmektedir. Nicel araştırma yönteminde, araştırma evreninin araştırma konusu hakkındaki fikrinin yönü sorgulanmaktadır. Yani, konu hakkında yoğun bir analiz değil aksine, daha yüzeysel, daha çok sayısal ve çoğunluk/azınlık temsiliyetleri saptanmaktadır (<http://www.istanbul.edu.tr/akademedya/orta/kantitatif.html>.21.08.07 tarihinde alınmıştır).

Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman çözümlenmesini esas alan, algıların, olayların doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik niteliksel bir sürecin izlendiği yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2003).

Bu çalışmanın içerisinde kullanılan görüşme, yarı yapılandırılmıştır. Yani, önceden görüşme esnasında nelerin sorulacağı planlanmasına rağmen, görüşme

sırasında deneğin tavır ve davranışlarına bağlı olarak görüşme soruları değiştirilmiş, katılımcılara açık uçlu, tek bir soru şeklinde sorulmuştur.

3. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Ortaöğretimde görev yapan tarih öğretmenlerinin zaman kavramı öğretiminde karşılaştıkları sorunları ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırmanın evreni ülkemizde ortaöğretim kurumlarında tarih öğretmenliği yapan bütün tarih öğretmenlerimizdir. Doğal olarak ülkemizdeki tüm tarih öğretmenlerine ulaşma imkânımız olmadığından halen görev yaptığım Aksaray ili merkez ilçesi dâhilindeki tarih öğretmenlerinin örneklem olarak seçilmesi uygun bulunmuştur. Tarih öğretmenleri seçilirken görev yaptıkları her türdeki ortaöğretim kurumları (Düz Lise, Anadolu Liseleri, Fen Liseleri gibi) arasında hiçbir fark gözetilmemiştir.

Araştırma başlatılmadan önce, gerek bölge zümrelerindeki öğretmenlere gerekse Aksaray'da bulunan okullardaki öğretmenlere araştırma ile ilgili bilgi verilmiş, öğretmenlerin konuya ilişkin tutum ve davranışları değerlendirilmiş daha sonra araştırmaya başlanmıştır.

ANKETE KATILAN 43 ÖĞRETMENİN EĞİTİM-ÖĞRETİM DURUMLARINI GÖSTERİR TABLO

HİZMET SÜRESİ					ÖĞRENİM DURUMLARI		TARİH ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ ALDIKLARI EĞİTİMLER			SINIF MEVCUTLARI		
0-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16-20 yıl	21 yıl ve üzeri	Lisans mezunu	Yük. lisans mezunu	Lisans progr. Bir ders aldım	Hiz. içi eğitim kursu aldım	Hiçbir ders almadım	10-20 arası	21-30 arası	31-40 arası
2	21	13	2	5	42	1	40	1	2	6	31	6

Öğretmenlerimizin zaman kavramının öğretilmesinde karşılaştıkları durumu ortaya çıkarmayı hedefleyen tezimizde muhatap aldığımız öğretmen kitlesinin de genel özelliklerine baktığımızda karşımıza ilginç sonuçlar çıkmıştır. Ankete katılan öğretmenlerimizin yarıya yakınının hizmet süreleri 6 ile 10 yıl arasında değişmektedir. Ankete katılan 43 öğretmenden sadece 1 tanesi yüksek lisans mezunudur. 1 tanesi sadece hizmet içi eğitim de tarih öğretimi ile ilgili bir ders almıştır. 7 tanesi hem hizmet içi hem de lisans öğrenimlerinde tarih eğitimi ile ilgili ders aldıklarını belirtmişlerdir. En ilginç sonuç ise 2 öğretmenimizin ne lisans öğrenimi süresince ne de öğretmenlik mesleği süresince (hizmet içi eğitim de dâhil) tarih öğretimi ile ilgili hiçbir ders almamasıdır.

3. 3. Veri Toplama Araçları:

Bu başlıkta veri toplama araçlarının hazırlanması, uygulanması ve verilerin toplanma süreçleri ele alınmıştır.

3. 3. 1. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması:

Araştırmanın iki farklı yöntemle işlenmesi, veri toplama aracının nicel ve nitel olarak ele alınmasına neden olmuştur.

Anket, kalem –kâğıt yoluyla objenin, bireyin ya da grubun kendisi hakkında bilgi vermesi şeklindedir. Bu, betimleme ya da survey yöntemleri içinde en çok kullanılanıdır. Bunun nedeni kolay, ucuz ve bilgileri doğrudan doğruya toplamaya uygun oluşudur. Bir araştırmacı çeşitli kimselere anket yoluyla belirli konulardaki “fikir ve önerilerini” de sorabilmektedir (Kaptan, 1998: 138). Bu nedenlerden dolayı araştırmamızda survey yöntemlerinden olan anket tekniği kullanılmıştır.

Veri toplama aracı olarak 26 sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır. Bu ankette tarih öğretmenlerinin karşılaştıkları/karşılaşabilecekleri durumlar ve ifadeler

verilmiştir. Cevaplarda standardı ve karşılaştırılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla tam yapılanmış kapalı anket türü uygulanmıştır. Yani soruların seçenekli (alternatif) cevapları birlikte verilmiştir. Öğretmenlerimizden kendilerine en uygun gelen cevabı X şeklinde işaretlemeleri istenmiştir. Anket Aksaray'da görev yapan 43 tarih öğretmenine uygulanmıştır.

Bu ankette, öğretmenlerin karşılaştıkları/karşılaşabilecekleri sorunlara ilişkin, öğrenciden kaynaklanan/kaynaklanabilen sorunlar, 1.2.3.4.5.6.8.9.10.11. ifadelerde; ders müfredatı, ders araç-gereçlerinden kaynaklanan/kaynaklanabilen sorunlar, 12.13.14.15.16.17.18.19.20.21. ifadelerde; öğretmenden ve öğretim stratejisinden kaynaklanan /kaynaklanabilen sorunlar ise, 7.22.23.24.25.26. ifadelerde belirtilmiştir.

Ankete katılan öğretmenlerimizin genel olarak profillerini çıkarmak amacıyla öğretmenlere, hizmet süreleri, eğitim durumları ve sınıf mevcutları ile ilgili sorular da sorulmuştur.

Araştırmanın nitel kısmında, öğretmenlerimize açık uçlu bir görüşme sorusu sorulmuş, öğretmenlerimizin bu soruya verdikleri cevaplar tarafımdan bire bir not edilmiş ve yorumlanmadan aynen yazılması uygun bulunmuştur. Görüşmeyi toplam 12 öğretmen kabul etmiştir.

3. 3. 2. Verileri Toplama Süreci

Verilerin toplanması uzun süre almıştır. Hazırlanan anketi okullardaki tarih öğretmenlerine uygulayabilmek için yaklaşık bir ay boyunca sürekli okullara gidilmiştir. Ulaşmayı başaramadığımız tarih öğretmenlerine ulaştırılmak üzere, anket formları okul idarelerine bırakılmıştır. Anketler idareciler tarafından uygulanmış daha sonra tarafımdan okullardan toplanmıştır. Anketlerin uygulanması mart ayı başında başlanmış nisan ayının ilk haftasına kadar sürmüştür. Görüşme tekniği planlanandan daha kısa sürmüştür. Görüşme, öğretmenlerimizin teneffüs saatlerinde uygulanabilmiştir. Zaman darlığı, öğretmenlerimizden bazılarının görüşme talebimize

olumsuz cevap vermeleri, öğretmenlerimizin günlük yaşamlarındaki işlerinin yoğunluğu gibi nedenlerle öğretmenlerimize açık uçlu tek soru yöneltilebilmiş, alınan cevaplar tarafımdan not alınmış ve yorumsuz olarak aynen yazılmıştır.

3. 3. 3. Verilerin Çözümlemesi

Ankette yer alan ifadelere verilen cevapların gruplanması ve yüzde olarak hesaplanıp, tablolar haline getirilmesinden sonra elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde; araştırmada elde edilmiş olan bulgular ve buna bağlı yorumlar ele alınacaktır.

4. 1. Bulgular ve Yorumlanması

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

İFADELER DURUMLAR	CEVAPLAR (KİŞİ OLARAK)				
	ÇOĞU ZAMAN	ARA SIRA	NADİREN	HİÇBİR ZAMAN	FİKRİM YOK
1.	17	14	11	1	-
2.	7	6	22	8	-
3.	28	5	8	2	-
4.	17	9	5	7	5
5.	10	11	22	-	-
6.	13	9	9	7	5
7.	20	5	15	2	1
8.	26	11	6	-	-
9.	17	5	18	3	-
10.	4	13	19	7	-
11.	34	6	1	2	-
12.	20	12	10	1	-
13.	21	9	11	2	--
14.	16	12	11	4	-
15.	26	6	2	9	-
16.	15	8	14	6	-
17.	11	6	18	7	1
18.	11	1	21	9	1
19.	22	7	8	5	1
20.	7	7	21	8	-
21.	7	6	14	16	-
22.	4	8	17	14	-
23.	18	13	12	-	-
24.	31	7	3	1	1
25.	33	7	2	1	-
26.	27	8	6	1	1

4. 2. ZAMAN KAVRAMININ ÖĞRETİLMESİNDE ÖĞRENCİDEN KAYNAKLANAN PROBLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

1. Zaman kavramının öğretilmesinde sorunlarla karşılaşıyorum.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
1	17 (%39.5)	14 (%32.5)	11 (%26.5)	1 (%2.3)	0 (%0)

Tezimizin ortaya çıkarmayı planladığı temel sorun çok açık bir şekilde ankete katılan öğretmenlerimize ilk ifade olarak yöneltilmiştir. “ Zaman kavramının öğretiminde sorunlarla karşılaşıyorum.” ifadesine öğretmenlerimizden 17 tanesi çoğu zaman karşılaştığını, 14 tanesi ara sıra karşılaştığını, 11 tanesi nadiren de olsa karşılaştığını belirtmiş, zaman kavramının öğretilmesi konusunda hiçbir sorunla karşılaşmadığını söyleyenlerin sayısı ise 1 olarak tespit edilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta karşılaşmayanların oranıdır. Ankete katılan öğretmenlerimizden sadece bir tanesi zaman öğretimi konusunda sorunla karşılaşmamaktadır. Geriye kalan çoğunluk ise (yaklaşık yüzde 97,5) nadiren de olsa zaman kavramının öğretimi konusunda sorunla karşılaştığını beyan etmiştir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere öğretmenlerimizin çoğunun zaman kavramının öğretimi konusunda sorunları vardır.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

2. Öğrenciler zaman kavramını ilköğretimde öğrenerek ortaöğretime gelmişlerdir.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
2	7 (%16.2)	6 (%13.9)	22 (%51.1)	8 (%18.6)	0 (%0)

“Öğrenciler zaman kavramını ilköğretimde öğrenerek ortaöğretime gelmişlerdir.” ifadesine öğretmenlerimizden 7 tanesi çoğu zaman, 6 tanesi ara sıra, 22 tanesi nadiren, 8 tanesi ise hiçbir zaman şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu sonuçtan nadiren ve hiçbir zaman şıklarına verilen cevapları bir grup oluşturacak şekilde yan yana getirdiğimiz zaman yüzde 69,7’lik bir oran çıkmaktadır ki bu oran öğretmenlerimizin yarısından fazlasının, öğrencilerin zaman kavramını ilköğretimden öğrenemediğini taşıdıklarını göstermektedir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

3. Öğrencilerin zaman kavramını ortaöğretimde öğreniyorlar.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
3	28 (%65.1)	5 (%11.6)	8 (%18.6)	2 (%4.6)	0 (%0)

“Öğrenciler zaman kavramını ortaöğretimde öğreniyorlar.” ifadesine öğretmenlerimizden 28 tanesi çoğu zaman, 5 tanesi ara sıra, 8 tanesi nadiren, 2 tanesi

hiçbir zaman şeklinde görüş bildirmişlerdir. Öğrencilerimizin zaman kavramını ortaöğretimde öğrendiklerini düşünen öğretmenlerimiz oranı oldukça yüksektir. Yaklaşık yüzde 65'i zaman kavramının ortaöğretimde kazanıldığını düşünmektedir. Bu durum, ortaöğretimde öğretmenlerimizin daha önce kazanılması ve kavranılması gereken konularla meşgul olduklarının bir göstergesidir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

4. Sosyo-ekonomik durumu farklı olan öğrencilerde zaman kavramı gelişimi farklıdır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
4	17 (%39.5)	9 (%20.9)	5 (%11.6)	7 (%16.2)	5 (%11.6)

“Sosyo-ekonomik durumu farklı olan öğrencilerde zaman kavramı gelişimi farklıdır.” ifadesine, öğretmenlerimizden 17 tanesi çoğu zaman, 9 tanesi ara sıra, 5 tanesi nadiren, 7 tanesi hiçbir zaman, 5 tanesi fikrim yok şeklinde görüş bildirmişlerdir. Yüzde 39.5 gibi büyük bir çoğunluk sosyo-ekonomik çevrenin çocuğun zaman kavramı algısının gelişiminde etkili olduğunu belirtmiştir. Burada dikkati çeken diğer bir husus da öğretmenlerimizin yüzde 11.6'sının bu konuda fikir beyan etmemesidir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

5. Öğrenciler zaman kavramlarından, kuşak, yüzyıl, yarım yüzyıl, çağdaş, asır, yarım asır, binyıl, 18.yüzyıl, 18.yüzyılın ikinci yarısı vb. kronoloji bilgisine sahiptirler.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
5	10 (%23.2)	11 (%25.5)	22 (%51.1)	0 (%0)	0 (%0)

“Öğrenciler zaman kavramlarından, kuşak, yüzyıl, yarım yüzyıl, çağdaş, asır, yarım asır, binyıl, 18. yüzyıl, 18.yüzyılın ikinci yarısı vb. kronoloji bilgisine sahiptirler.” ifadesine, öğretmenlerimizden 10 tanesi çoğu zaman, 11 tanesi ara sıra, 22 tanesi nadiren sahip olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerimizin yüzde 51.1 ortaöğretime gelmiş olan öğrencilerde olması gereken temel kronoloji bilgilerinin nadiren bulunduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

6. Ortaöğretimde zaman kavramı algısı yaşa bağlıdır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
6	13 (%30.2)	9 (%20.9)	9 (%20.9)	7 (%16.2)	5 (%11.6)

“Ortaöğretimde zaman kavramı algısı yaşa bağlıdır.” ifadesini, öğretmenlerimizin, 13 tanesi çoğu zaman, 9 tanesi ara sıra, 9 tanesi nadiren, 7 tanesi hiçbir zaman, 5 tanesi fikrim yok şeklinde değerlendirmiştir. Öğretmenlerimizin yüzde 30’u çoğu

zaman böyle olduğunu belirtmişlerdir. Yüzde 11.6'sı bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Müfredatta ve müfredata uygun olarak hazırlanan tarih ders kitaplarında dikkatimizi çeken önemli problemlerden biri; kavramların öğrencinin yaş durumu ve algılama düzeyine uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı meselesidir. Bilindiği üzere kavramlar somut (müşahhas) ve soyut (mücerret) olmak üzere iki grupta mütalaa edilir. Somut kavramlar daha erken yaşlarda ve daha çabuk algılanırken, soyut kavramlar ancak belli bir seviyeden sonra algılanabilir.

Tarih öğretimi konusunda ciddi mesaileri bulunan, Hallam'ın bu konudaki bulguları; “Düşünme becerilerinin tarih öğretiminde nispeten geç gelişmesinin bizi şaşırtmaması gerekir. Olaylar, çocukların o andaki dünyalarına fazla uzak olmakla kalmıyor, birçok zeki yetişkinin dahi aklını karıştıracak farazi düzeyde etkiler ve ahlaki ikilemlerle karşı karşıya kalıyorlar.” şeklindedir (Aktaran: Köstüklü, 1999) . Hallam'ın bu görüşü, “Gençlerin Tarih Anlayışında Soyut Kavramlarla Düşünme Kapasitesi” adlı araştırmasında bu tür kapasitenin 15 yaştan önce genellikle pek az gelişmiş olduğunu söyleyen S. K. Stones tarafından da desteklenmiştir.

O halde, 14 yaşın altındaki çocuklara biçimde fazla soyut olan tarih öğretilmemeli, tarih dersi programları öyle düzenlenmelidir ki daha küçük yaştaki çocuklar ilk çağların daha az detaylı tarihini öğrenirken önemli ancak karmaşık konular içeren yakın tarih öğrencilere daha olgun bir düzeyde mantık yürütebilecek halde verilebilir. Öğrencinin 10-11 yaşlarına tekabül eden ilköğretim I. kademe (4.-5. sınıf) tarih konuları; fazla soyut kavramların yer aldığı yakın tarih konularının dışında, daha ziyade basit temel somut tarih bilgilerinin verildiği eski ve kısmen Orta Çağlara ait konular olmalıdır. Sınıflar ve yaş ilerledikçe Yakın Çağın karmaşık ve soyut konularına doğru artan bir yoğunlukta müfredat oluşturulmalıdır (Köstüklü, 1999: 194-195).

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

8. Derslerde kullanılan devlet haritaları, devletin anlatıldığı zaman dilimine (hüküm sürdüğü çağa) uygun haritalardır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
8	26 (%60.4)	11 (%25.5)	6 (%13.9)	0 (%0)	0 (%0)

“Derslerde kullanılan devlet haritaları, devletin anlatıldığı zaman dilimine (hüküm sürdüğü çağa) uygun haritalardır.” ifadesine, öğretmenlerimizden 26 tanesi çoğu zaman, 11 tanesi ara sıra, 6 tanesi ise nadiren şeklinde görüş bildirmişlerdir. Yüzde 60.4'lük bir oranla öğretmenlerimiz çoğu zaman uygundur görüşünü belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

9. Öğrenciler, Türklerin tarih boyunca kullandıkları (12 Hayvanlı, Celali, Rumi, Hicri, Miladi) takvimleri, ay yılı, güneş yılı vb. özellikleri açısından kavramışlardır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
9	17 (%39.5)	5 (%11.6)	18 (%41.8)	3 (%6.9)	0 (%0)

“Öğrenciler, Türklerin tarih boyunca kullandıkları (12 hayvanlı, Celali, Miladi, Hicri) takvimleri ay yılı, güneş yılı vb. özellikleri açısından kavramışlardır.” ifadesine, öğretmenlerimizden 17 tanesi çoğu zaman, 5 tanesi ara sıra, 18 tanesi

nadiren, 3 tanesi hiçbir zaman şeklinde görüş belirtmişlerdir. Yüzde 41.8 nadiren ile yüzde 6.9 hiçbir zaman şeklinde görüş belirtenleri topladığımızda 48.7'lik bir yüzde oluşur ki bu konuda öğretmenlerimizin yarısına yakını öğrencilerin, Türklerin kullandıkları takvimler hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını düşünmektedir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

10. Öğrenciler, Hicri-Rumi-Miladi takvimleri birbirine çevirebilme kronoloji becerisine sahiptirler.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
10	4 (%9.3)	13 (%30.2)	19 (%44.1)	7 (%16.2)	0 (%0)

“Öğrenciler, Hicri-Rumi-Miladi takvimleri birbirine çevirebilme kronoloji becerisine sahiptirler.” ifadesini, öğretmenlerimizden 4 tanesi çoğu zaman, 13 tanesi ara sıra, 19 tanesi nadiren, 7 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmiştir. Yüzde 44.1 nadiren ile yüzde 16.2'yi topladığımızda yüzde 60.3 eder ki, bu da öğretmenlerimizin yarısından çoğunun öğrencilerin takvimleri birbirine çevirebilme kronoloji bilgisine sahip olmadıklarını düşündüklerini göstermektedir. Zaman kavramının öğrenildiğinin temel göstergelerinden birisi olarak kabul edebileceğimiz kronoloji bilgisine sahip olunmaması gerçekten çok düşündürücüdür.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

11. Öğrenciler zaman ifadeleri (kısa bir süre sonra, biraz önce, bir süre daha, uzun zaman önce vb.) gibi sıralama bilgisine sahiptirler.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
11	34 (%79.0)	6 (%13.9)	1 (%2.3)	2 (%4.6)	0 (%0)

“Öğrenciler zaman ifadeleri (kısa bir süre sonra, biraz önce, bir süre daha, uzun zaman önce vb.) gibi sıralama bilgisine sahiptirler.” ifadesini, öğretmenlerimizin 34 tanesi çoğu zaman, 6 tanesi ara sıra, 1 tanesi nadiren, 2 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmiştir. Burada dikkati çeken husus şudur; bu kadar basit bir bilgiye kesin sahip olurlar ya da ilköğretimde bunu kesin olarak öğrenmişlerdir diye düşündüğümüz bir ifadede öğretmenlerimizden yüzde 2.3’ü nadiren, yüzde 4.6’sı hiçbir zaman ifadesini kullanmışlardır. Topladığımızda yüzde 6.9’una denk gelir ki ciddiye alınması gereken bir orandır.

4. 3. DERS MÜFREDATI, DERS ARAÇ GEREÇLERİNDEN KAYNAKLANAN PROBLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

12. Tarih dersi öğrenciler tarafından diğer derslere göre daha az yararlı bir ders olarak görülmektedir.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
12	20 (%46.5)	12 (%27.9)	10 (%23.2)	1 (%2.3)	0 (%0)

“Tarih dersi, öğrenciler tarafından diğer derslere göre daha az yararlı bir ders olarak görülmektedir.” ifadesini, öğretmenlerimizden 20 tanesi çoğu zaman, 12 tanesi ara sıra, 10 tanesi nadiren, 1 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmişlerdir. Yüzde 46.5’lik bir oranla öğretmenlerimizin yarıya yakını tarih dersinin öğrenciler tarafından diğer derslere göre daha az yararlı bir ders olarak görüldüğünü düşünmektedirler. Tarih dersinin öğrencilere yeterince sevdirilmediğini, amaçlarının yeterince kavratılmadığını söylemek sanırım yanlış olmaz. Bu konu hakkında kesin yargılara ulaşmak için daha geniş araştırmalara ve çalışmalara ihtiyaç vardır.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

13. Sürekliliğin sağlanması amacıyla tarih derslerinde ve tarih kitaplarında kavram birliği vardır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
13	21 (%48.8)	9 (%20.9)	11 (%25.5)	2 (%4.6)	0 (%0)

“Sürekliliğin sağlanması amacıyla tarih derslerinde ve kitaplarında kavram birliği vardır.” ifadesini, öğretmenlerimizden 21 tanesi çoğu zaman, 9 tanesi ara sıra, 11 tanesi nadiren, 2 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmiştir. Yüzde 48.8’lik bir oranla öğretmenlerimizin yarıya yakını, tarih derslerinde ve tarih kitaplarında kavram birliğinin olduğu görüşündedir. O halde mevcut haliyle çeşitli kademelerde okutulan tarih dersleri birbirine bağlantılıdır. Yine aynı doğrultuda tarih ders kitapları da, kavram bütünlüğü açısından birbirini tamamlar niteliktedir.

Ders kitaplarındaki aktivitelerin yetersizliği ve kitapların öğrencileri problemlerle karşılaştırıp bunlara çözümler üretmek yerine, öğrenciyi ezberletmesi de önemli bir eksikliklerdir. Tarih ders kitapları sorunun çözümü için 21 Nisan 1993 tarihinde resmi olarak bir birlik oluşturan Avrupa’da bulunan ulusal ve bölgesel Tarih öğretmenleri birlikleri iyi bir ders kitabının sınırları zorlayıcı olması, aktif ve yaratıcı olması, eğitimsel alanda yenilikler içermesi, yaş ve yeteneğe uygun olması, çok yönlü olması, dili geliştirici olması, ders programını tümüyle kapsamaması, teknolojiyi kullanmaya açık olması gerektiği ilkelerinde birleşmişlerdir (Yıldız, 2003: 183-184).

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

14. Zaman kavramı hakkında ders kitapları birbirini tamamlayıcı nitelikte hazırlanmıştır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
14	16 (%37.2)	12 (%27.9)	11 (%25.5)	4 (%9.3)	0 (%0)

“Zaman kavramı hakkında (kronolojik olarak) ders kitapları birbirini tamamlayıcı nitelikte hazırlanmıştır.” ifadesini, öğretmenlerimizden 16 tanesi çoğu zaman, 12 tanesi ara sıra, 11 tanesi nadiren, 4 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmişlerdir. Öğretmenlerimizin yaklaşık olarak yüzde 37.2’si ders kitaplarında zaman kavramının bir bütünlük oluşturacak şekilde hazırlandığını düşünmektedirler. Yüzde 9.3’ü ise ders kitaplarının hiçbir zaman birbirini kronolojik açıdan tamamlamadığını düşünmektedir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

15. Okullarımızda okutulan tarih kitaplarında, Türk tarihi Mevcut zaman bölümlerine uygundur. (İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ).					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
15	26 (%60.4)	6 (%13.9)	2 (%4.6)	9 (%20.9)	0 (%0)

“Okullarımızda okutulan tarih ders kitaplarında, Türk tarihi mevcut zaman bölümlerine uygundur.” ifadesini, öğretmenlerimizden 26 tanesi çoğu zaman, 6 tanesi

ara sıra, 2 tanesi nadiren, 9 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmiştir. Yüzde 60.4'lük bir oranla öğretmenlerimizin çoğu mevcut bölümlenin Türk tarihine uyduğunu düşünmektedir. Tezimizin ilgili bölümünde Türk tarihinin mevcut zaman bölümlerine uygunluğu bu konuda çalışmalar yapmış olan bilim adamlarımızın görüşleri çerçevesinde açıklanmaya çalışıldı. Orada verdiğimiz görüşlere baktığımızda mevcut bölümlenin Türk tarihine uymadığı görüşünün hâkim olduğunu tespit ettik. Orada belirtilen bu görüşe öğretmenlerimizden yüzde 20.9'unun katıldığı görülmektedir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

16. Ders kitaplarında zaman kavramı ile ilgili terimlerin yeterlidir.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
16	15 (%34.8)	8 (%18.6)	14 (%32.5)	6 (%13.9)	0 (%0)

“Ders kitaplarında zaman kavramı ile ilgili terimler yeterlidir.” ifadesini, öğretmenlerimizin 15 tanesi çoğu zaman, 8 tanesi ara sıra, 14 tanesi nadiren, 6 tanesi hiçbir zaman yeterli değildir şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu ifadede öğretmenlerimizin yüzde 34.8'inin çoğu zaman, yüzde 32.5'inin nadiren yeterlidir şeklinde değerlendirmeleri birbirine yakın oranlar ortaya çıkarmıştır. Bu konuda öğretmenlerimizin yarısı ders kitaplarının yeterli olduğunu düşünürken diğer yarısı ders kitaplarını yeterli bulmamıştır.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

17. Ortaöğretim müfredatında zaman kavramı konusuna yeterince yer ayrılmıştır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
17	11 (%25.5)	6 (%13.9)	18 (%41.9)	7 (%16.2)	1 (%2.3)

“Ortaöğretim müfredatında zaman kavramı konusuna yeterince yer ayrılmıştır.” ifadesini, öğretmenlerimizden 11 tanesi çoğu zaman, 6 tanesi ara sıra, 18 tanesi nadiren, 7 tanesi hiçbir zaman, 1 tanesi fikrim yok şeklinde değerlendirmiştir. Yüzde 41.9 nadiren ile yüzde 16.2 hiçbir zaman şeklinde değerlendiren öğretmenlerimizin toplamı yüzde 58.1 eder ki bu da öğretmenlerimizin yarısından çoğunun müfredat programında zaman kavramı konusuna yeterince yer verilmediği düşüncesinde olduklarını göstermektedir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

18. Zaman kavramının öğretimi için müfredat programında yeterince zaman ayrılmıştır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
18	11 (%25.5)	1 (%2.3)	21 (%48.8)	9 (%20.9)	1 (%2.3)

“Zaman kavramının öğretimi için müfredat programında yeterince zaman ayrılmıştır.” ifadesine, öğretmenlerimizden 11 tanesi çoğu zaman, 1 tanesi ara sıra, 21 tanesi nadiren, 9 tanesi hiçbir zaman, 1 tanesi fikrim yok şeklinde görüş

bildirmişlerdir. Öğretmenlerin yüzde 48.8'i yani yaklaşık yarıya yakını nadiren demekle zaman kavramının öğretimi konusuna müfredatta yeterince zaman ayrılmadığını belirtmişlerdir. On yedinci ve on sekizinci ifadelerde öğretmenlerimizin zaman kavramı konusuna müfredatta yeterince yer ve zaman ayrılmadığı hususunda hemfikir olmaları dikkat çekmektedir.

Tarih öğretiminin problemlerinden biri de ders saatlerinin kısıtlı olmasıdır. OECD yayınlarına göre, okul programlarında fen ve matematik derslerinin saatleri artırılırken sosyal bilimler ile ilgili derslerin saatleri ya aynen bırakılmış veya azaltılmıştır. Bu durum, doğal olarak, sosyal bilimlerin ikinci derece disiplinler olarak belirmesine neden olmuştur (Yıldız, 2003: 182).

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

19. İlköğretimden üniversiteye kadar her öğretim basamağında okutulan tarih dersi programlarının kronolojik açıdan birbiriyle bağlantılıdır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
19	22 (%51.1)	7 (%16.2)	8 (%18.6)	5 (%11.6)	1 (%2.3)

“İlköğretimden üniversiteye kadar her öğretim basamağında okutulan tarih dersi programlarının kronolojik açıdan birbiriyle bağlantılıdır.” ifadesini, öğretmenlerimizden 22 tanesi çoğu zaman, 7 tanesi ara sıra, 8 tanesi nadiren, 5 tanesi hiçbir zaman, 1 tanesi fikrim yok şeklinde değerlendirmiştir. Öğretmenlerimizden yüzde 51.1’lik oran ile yarısından çoğu ilköğretimden başlayarak üniversiteye kadar tarih ders programlarının kronolojik açıdan birbiriyle bağlantılı olduğu görüşündedir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

20. Okulda zaman kavramını öğretmede kullanılacak yeterli araç-gereç vardır.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
20	7 (%16.2)	7 (%16.2)	21 (%48.8)	8 (%18.6)	0 (%0)

“Okulda zaman kavramını öğretmede kullanılacak yeterli araç-gereç vardır.” ifadesini, öğretmenlerimizden 7 tanesi çoğu zaman, 7 tanesi ara sıra, 21 tanesi nadiren, 8 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmişlerdir. Zaman kavramı ilköğretimde verilip halledilmesi gereken bir konu gibi gözükmesine rağmen, bu ifadede yer alan yargı hakkında öğretmenlerimizin yüzde 48.8’i yani yarıya yakını zaman kavramının öğretilmesinde okullarda yeterli araç-gerecin nadiren bulunduğu görüşündedirler. Bu ise ortaöğretimde görev yapan tarih öğretmenlerinin zaman kavramının öğretiminde sorunlarla karşılaştıklarının ve öğrencilerin ilköğretimde öğrenmeleri gereken zaman kavramını öğrenemeden geldiklerinin en açık göstergesidir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

21. Sınıflarda zaman kavramı ile ilgili materyaller yeterlidir.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
21	7 (%16.2)	6 (%13.9)	14 (%32.5)	16 (%37.2)	0 (%0)

“Sınıflarda zaman kavramı ile ilgili materyaller yeterlidir.” ifadesini, öğretmenlerimizden 7 tanesi çoğu zaman, 6 tanesi ara sıra, 14 tanesi nadiren, 16 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmişlerdir. Nadiren ve hiçbir zaman değerlendirmesinde bulunanların oranını topladığımızda yüzde 69.7’lik bir oran çıkmaktadır ki, bu da öğretmenlerimizin çoğunun sınıflarda zaman kavramı konusunda materyallerin eksik olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Kanımca sadece zaman kavramı konusunda değil birçok açıdan sınıflarımız eksiklilerle doludur. Ortaöğretimin 1. sınıfında da, ilköğretim 4. ve 5. sınıflarda olduğu gibi tarih şeritleri bulunmalıdır.

4. 4. ÖĞRETMENDEN VE ÖĞRETİM STRATEJİLERİNDEN KAYNAKLANAN PROBLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

7. Zaman kavramı ile ilgili sözler, terimler, deyimler ve rakamlar (Romen rakamları) üzerinde gerektiği kadar bilgi veriliyor.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
7	20 (%46.5)	5 (%11.6)	15 (%34.8)	2 (%4.6)	1 (%2.3)

“Zaman kavramı ile ilgili olarak sözler, terimler, deyimler ve rakamlar (Romen rakamları) üzerinde gerektiği kadar bilgi verilmektedir.” ifadesine, öğretmenlerimizin 20 tanesi çoğu zaman, 5 tanesi ara sıra, 15 tanesi nadiren, 2 tanesi hiçbir zaman, 1 tanesi fikrim yok şeklinde görüş belirtmiştir. Yüzde 46.5’lik bir oranla öğretmenlerimizin yaklaşık yarısı bu konuda yeterince bilgi verildiği kanısındadır. Yüzde 34.8’lik bir kısmı bilginin nadiren verildiğini söylemektedir. Burada ilginç olansa yüzde 4.6 ile bu bilgilerin ortaöğretimde hiçbir zaman verilmediğini söyleyen öğretmenlerimizle, bu konuda yüzde 2.3 oranında fikri olmayan öğretmenlerimizin olmasıdır. Bizce böyle düşünen öğretmenlerimiz, öğrencilerin zaman kavramını ilköğretimden kazanarak geldiklerini varsaymaktadırlar.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

22. Öğrencilerimin zaman algılarının gelişimi ve pekişmesi için görsel malzemeler (müze gezileri, tarihsel yerlere yapılan geziler, çevreden toplanacak eşyalar) kullanıyorum.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
22	4 (%9.3)	8 (%18.6)	17 (%39.5)	14 (%32.5)	0 (%0)

“Öğrencilerimin zaman algılarının gelişimi ve pekişmesi için görsel malzemeler (müze gezileri, tarihsel yerlere yapılan geziler, çevreden toplanacak eşyalar) kullanıyorum.” ifadesini, öğretmenlerimizden 4 tanesi çoğu zaman, 8 tanesi ara sıra, 17 tanesi nadiren, 14 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmişlerdir. Yine nadiren ve hiçbir zaman şıklarını birbirine yakın değerlendirmeler olarak kabul eder ve ikisinin oranlarını toplarsak yüzde 72’lik bir oran elde ederiz ki bu da tarih öğretiminde çok önemli bir yeri olan, öğrenmenin kalıcılığını sağlayan gezilerin, öğretmenlerimizin çoğu tarafından kullanılmadığını ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

23. Zamansal bilgilerin öğrencilerde kalıcı olması için tekrar metodunu uyguluyorum.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
23	18 (%41.8)	13 (%30.2)	12 (%27.9)	0 (%0)	0 (%0)

“Zamansal bilgilerin öğrencilerde kalıcı olması için tekrar metodunu uyguluyorum .” ifadesini, öğretmenlerimizden 18 tanesi çoğu zaman, 13 tanesi ara sıra, 12 tanesi nadiren şeklinde değerlendirmişlerdir. Sonuçlar, öğretmenlerimizin yüzde 41.8’inin çoğu zaman tekrar metodunu uyguladığını göstermektedir. Burada dikkate değer olan ise; öğretmenlerimizin yüzde 27.9 oranında azımsanmayacak bir kısmının çok yaygın olan bu metodu nadiren uygulamalarıdır.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

24. Zaman kavramının öğretilmesinde kendimi yeterli buluyorum.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman	Fikrim yok
24	31 (%72.0)	7 (%16.2)	3 (%6.9)	1 (%2.3)	1 (%2.3)

“Zaman kavramının öğretilmesinde kendimi yeterli buluyorum.” ifadesine, öğretmenlerimizden 31 tanesi çoğu zaman, 7 tanesi ara sıra, 3 tanesi nadiren, 1 tanesi hiçbir zaman, 1 tanesi de fikrim yok şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. Bu ifadeye öğretmenlerimizden yüzde 72’sinin çoğu zaman kendimi yeterli buluyorum demesi beklenen bir sonuç olmuştur. Biz bu ifadeye katılımın daha yüksek olması

beklentisi içindeydik. Ama öğretmenlerimizden yüzde 6.9'u kendilerini nadiren, yüzde 2.3'ü de kendilerini hiçbir zaman yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

25. Tarih dersinde konuları işlerken konuda, konunun geçtiği zamana uygun haritalar kullanıyorum.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
25	33 (%76.7)	7 (%16.2)	2 (%4.6)	1 (%2.3)	0 (%0)

“Tarih dersinde konuları işlerken konuda, konunun geçtiği zamana uygun haritalar kullanıyorum.” ifadesini, öğretmenlerimizden 33 tanesi çoğu zaman, 7 tanesi ara sıra, 2 tanesi nadiren, 1 tanesi hiçbir zaman şeklinde değerlendirmişlerdir. Yüzde 76.7'lik yüksek bir oranla öğretmenlerimizin çoğu, anlattığı konunun zamanına uygun haritayı kullanmaktadır.

Öğretmenlerin Ankete Verdikleri Cevapların Analizi

26. Okullarda tarih öğretmenleri zaman kavramı üzerinde yeteri kadar durmaktadırlar.					
İFADE/ DURUM	Çoğu zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Fikrim yok
26	27 (%62.7)	8 (%18.6)	6 (%13.9)	1 (%2.3)	1 (%2.3)

“Okullarda tarih öğretmenleri zaman kavramı üzerinde yeteri kadar durmaktadırlar.” ifadesini, öğretmenlerimizden 27 tanesi çoğu zaman, 8 tanesi ara sıra, 6 tanesi nadiren, 1 tanesi hiçbir zaman, 1 tanesi fikrim yok şeklinde değerlendirmiştir. Yüzde 62.7’lik bir oranla öğretmenlerimizin yarısından çoğu meslektaşlarının zaman kavramı konusu üzerinde yeteri kadar durdukları kanaatindedir.

Günlük hayatımızda önemli bir yeri olan tarih ilminin öğretilmesi çok önem taşıyan bir iştir. Burada tarih öğretmenlerine düşen sorumluluk önemlidir (Yıldız, 2003: 187). Tarih öğretmenlerinin tarih ile ilgili değer yargıları, inançları, yaklaşımları ve tutumları onların mesleki bilgilerini yorumlamalarında ve uygulamalarında etkili rol oynamaktadır.

Tarih kavramına bakışı ve bu kavramı algılayışı tarih öğretmenin tarih ile ilgili inanışlarını oluşturur. Bu inanışlara bağlı olarak da tarih öğretmeni belli öğretim yöntemlerine ve belli konulara ağırlık verir.

Tarih ve tarih eğitimi ile ilgili değer yargıları da öğretmenin mesleki becerilerini sınırlandırır ya da genişletir. Örneğin, “tarih dersini kızlar daha kolay öğrenir.” ya da “tarih ezber bir derstir.” gibi değer yargılarına sahip bir tarih öğretmenin dersi, bu değer yargıları çerçevesinde şekillenir.

Tarih ve tarih eğitimine karşı yaklaşım ve tutumları tarih öğretmeninin öğretimine yansır. Örneğin, tarihi seven ve gerekliliğine inanan bir tarih öğretmeni mesleğini severek yapar. Ayrıca mesleğini ve tarihi seven bir tarih öğretmeni, tarihte ve eğitimde meydana gelen yenilik ve gelişmelere karşı daha açık ve ilgili olur. Bütün bunlar da tarih öğretmeninin mesleki becerilerini şekillendirmektedir (Karabağ, 2002: 214).

4. 5. GÖRÜŞMEYE KATILAN ÖĞRETMENLERİMİZİN GÖRÜŞME SORUSUNA VERDİKLERİ CEVAPLAR

Bu başlık altında; görüşmeye katılan öğretmenlerimizin cevapları yer almaktadır. Görüşmecilerin verdiği cevaplar görüşme yönteminin özüne uygun hareket edilerek olduğu gibi yansıtılmıştır.

“Zaman kavramının öğretiminde karşılaştığınız sorunlar nelerdir? Ankette verilen ifade ve durumlardan başka görüş ve önerilerinizi söyler misiniz.” Sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar:

15 yıldır görev yapan bay öğretmenin görüşü:

“Zaman zaman yeni kavramlar çıkıyor ve kitaplarda kullanılmaya başlıyor. Özellikle çağ, devir ve zamanlarda tek ismin kullanılması doğru olur kanaatindeyim. Lise, üniversite imtihanı (ÖSS), üniversite dâhil, aksi halde kavram kargaşasına sebep oluyor”

15 yıldır çalışan bay öğretmenin görüşü:

“Hicri takvimi miladi takvime, miladi takvimi hicri takvime çevirme işlemleri öğrencinin pratik anlamda ilgisini çekmemektedir. Öğrencilerin Romen rakamları konusunda genelde eksik bilgilendikleri veya Romen rakamlarını bilmedikleri/okuyamadıkları tarafımdan gözlemlenmektedir. Matematik dersi öğretmenleriyle zümre toplantılarında işbirliği yapılması faydalı olacaktır.”

22 yıldır görev yapan bay öğretmenin görüşü:

“ ‘Zaman’ tarih öğretiminin olmazsa olmaz kavramıdır. Ancak öğrenciler bu konuya ilgi duymuyorlar. Ders araç gereçlerinin yetersizliği, öğrenim materyallerinin azlığı ilgiyi azaltmaktadır.”

9 yıldır görev yapan bay öğretmenin görüşü:

“İlköğretimden itibaren zaman kavramının verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Mevcut ilköğretim programında yalnız başına zaman kavramı ile ilgili bir konu bulunmamaktadır. Tarihi olayları yorumlayabilmek zaman mefhumunu doğru olarak değerlendirmekle mümkündür. Bu vesile ile yaptığımız bu çalışmayı gerekli buluyor, tebrik ediyorum.”

10 yıldır görev yapan bay öğretmenin görüşü:

“Tarih derslerinin müfredatları çok geniş, tek dönemde işlenemeyecek konular mevcut. Ders çeşidinin artırılması faydalı olur. Harita dışında da görsel malzemelerin üretilip paket halinde okullara ulaştırılması gerekir.”

14 yıldır görev yapan bay öğretmenin görüşü:

“Tarih 2 dersi metodolojik açıdan kronoloji takip edilmeyip konu bütünlüğü dâhilinde hazırlanmıştır. Bu durum öğrencilerin düşünülenin aksine olaylar arasında bağlantı kurmasını engellemektedir.”

15 yıldır görev yapan bay öğretmen görüşü:

“Takvim ve zaman kavramı 9. sınıf tarih kitaplarında yer alır. Öğrenciler matematik programında görmelerine rağmen Romen rakamlarını bilmezler. Takvim çevirmeleri ÖSS’de soru olarak çıkmadığı için öğretildiği halde üzerinde durmazlar. Kronolojik sıralama yapılmadığından tarih kitapları öğrencilere karışık gelir. Çünkü ayrıntı ve konu dağılımı oldukça yoğundur. Özellikle lise 2. sınıfta okutulan tarih 2’de bu durum daha belirgindir.

14 yıldır görev yapan bay öğretmenin görüşü:

“Zaman kavramının ilköğretimde tam olarak kazanılması gereklidir. Ortaöğretim bu kavramın verilmesi için geç kalınan bir dönemdir.”

18 yıldır görev yapan bayan öğretmenin görüşü:

“Tarih dersleri müfredatı, özellikle tarih 1 ve tarih 2 çok yoğun ve zaman kısıtlı. Örneğin bu zaman konusu sindirerek verebilmek için bir ders saati bile ayıramıyoruz.”

8 yıldır görev yapan bayan öğretmenin görüşü:

“Yıllık programda daha fazla zaman ayrılmalıdır. Zaman kavramıyla ilgili materyaller daha fazla kullanılmalıdır. Tekrara daha fazla zaman ayrılmalıdır.”

16 yıldır çalışan bayan öğretmenin görüşü:

“Tarih dersi mutlaka görsellikle desteklenmeli ve her okulda tarih sınıfları veya laboratuvarlar oluşturulmalı. Tarih materyalleriyle dolu tarih sınıfları oluşturularak, öğrencinin ilgisi çekilmelidir. Lise 1 ve lise 2 tarih ders saatleri artırılmalıdır.”

Öğretmenlerimizle yapılan görüşmelerden çıkan sonuçlar;

- “Zaman” hakkında kavram birliği bulunmadığı,
- Takvim çevirmelerinin pratik hayatta bir işe yaramadığı ve üniversite sınavlarında sorulmadığı için öğrenciler tarafından pek önemsenmediği,
- “Zaman” kavramına müfredatta ve ders kitaplarında ayrılan yer ve zamanın yetersiz olduğu,
- Ders müfredatının çok yoğun olduğu,
- Ders kitaplarının genel olarak iyi olmadığı, şeklinde sıralanabilir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sırasıyla, zaman kavramı, fiziksel zaman kavramı, tarihsel zaman kavramı, Türk tarihinde zaman ve çağ meselesi, zaman kavramı ile ilgili amaç ve davranışlar, tarihsel zaman kavramının öğretimi, konuları aracılığıyla yapılan alan araştırmasının gerekçesi açıklanmaya çalışılmıştır.

Zaman kavramının doğası nedeniyle tam ve kapsayıcı bir tanımlamadan uzak duruşundan kaynaklı olarak, farklı filozofların “zaman”ı nasıl ele aldıkları, farklı toplumlarda ve farklı tarihlerde nasıl algıladıkları ele alınmıştır. Ancak buradan ulaşılan, zaman kavramının doğasını tam olarak ortaya koymaktan çok, algılanışı ve anlamlandırılışındaki çeşitliliği kabul etmek olmuştur. Bu duruma bağlı tarihsel zaman kavramının da döngüsel ve çizgisel olarak iki temel formda kabulünden hareketle, filozofların, inanç sistemlerinin ve toplumların dünya tasarımlarına göre bunlardan birinin benimsendiği görülmüştür. Çizgisel zaman kabulünün bugün bütün dünyada kabul gördüğünü ve Türk tarihinin de bu doğrultuda şekillendirildiğini ama bunun Türk tarihine ne kadar uygulanabilir olduğu çeşitli görüşler çerçevesinde açıklanmıştır. Böylece geniş bir teorik gerekçelendirmeden sonra, araştırma bahsine geçilerek araştırmanın kapsamı, yöntemi ve bulguları ile buna bağlı olarak yorumlar ele alınmıştır.

Ortaöğretim kurumlarında tarih öğretiminde zaman kavramının öğretilmesinde karşılaşılan sorunları ve bu konuda tarih öğretmenlerinin görüşlerini ortaya çıkarmaya çalışan durum tespitine yönelik bu çalışmada, öğretmenlerimizin karşılaştıkları durumlar ve ifadeler hazırlanan ankette verilmiş ve kendilerine uygun seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Ayrıca görüşme tekniği ile öğretmen görüşleri tarafımdan not edilmiştir.

Araştırma bulguları nicel ve nitel yöntemler kullanılarak elde edilmiştir. Bulgulardan elde edilen sonuçlar yorumlandığında ortaya çıkan sonuçları aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür:

1. Öğretmenlerimiz ortaöğretimde tarih derslerinde zaman kavramı öğretimi konusunda sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Hangi tür lisede görev yaparsa yapsın, öğretmenlerimizin çoğunda, zaman kavramının öğretimi konusunda bir sorunun varlığı ankete verdikleri cevaplardan ortaya çıkmaktadır.

2. Ortaöğretimde görev yapan tarih öğretmenlerinin çoğu, öğrencilerin ilköğretimde kazanılması gereken zaman kavramını yeteri kadar kazanmadan ortaöğretime başladıkları kanaatindedirler. Öğretmenlerimizin haklılığını 2006 yılında Kırşehir ilinde, ilköğretim öğrencilerinde “Tarihsel Zaman Kavramının Gelişimi ve Öğretimi” adlı doktora teziyle bu konuda araştırma yapan Ahmet Şimşek de şu sonuca varmıştır; ilköğretim 4. 5. ve 6. sınıf bir grup oluşturmakta, 7. ve 8. sınıf bir grup oluşturmaktadır. 7. ve 8. sınıflarda yaşa bağlı olarak başarı biraz daha yüksekken, 4. 5. ve 6. sınıflarda başarının daha düşük olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni olarak da zaman kavramının doğası gereği soyut olmasına, 4. 5. ve 6. sınıf çocuklarının bunun için gerekli zihinsel donanıma sahip olamamalarına ya da bu kavramın öğretilmesi için gerekli öğretim yöntem ve teknikleri ile öğretim materyallerinin yetersizliğine bağlamaktadır.

3. Öğretmenlerimizin birçoğu öğrencilerin zaman kavramını ortaöğretimde öğrendiklerini düşünmektedirler. O halde ortaöğretime yönelik olarak ders müfredatlarının ve ders kitaplarının yeniden düzenlemesi, buna bağlı olarak da materyallerin geliştirilmesi gerekmektedir.

4. Öğretmenlerimizin çoğunun, ortaöğretim öğrencilerinde kesinlikle bulunması gereken zaman kavramlarından kuşak, yüzyıl, çağdaş vb. gibi kronoloji bilgilerinin öğrencilerde yetersiz olduğunu düşündüklerini ortaya çıkarmıştır.

5. Öğretmenlerimiz öğrencilerde mutlaka bulunması gereken zaman kavramı ile ilgili sözler, terimler, deyimler ve özellikle Romen rakamlarını okuma konusunda öğrencilere yeterli bilgi verildiğini düşünmektedirler. Buna karşılık öğrencilerin bu konularda yetersiz kaldıklarını da düşünmeleri çelişki arz etmektedir. Bu konuda öğretmenlerimiz, konuların verildiği öğretim kademelerinde, öğretim yöntemlerinde, müfredatta ve ders kitaplarında sorunlar olduğunu düşünmektedirler.

6. Materyal konusunda ise tarih haritalarının müfredata uygun olduğu, zaman kavramı konusunda haritalar ile müfredatın paralellik arz ettiği görüşündeler. Ancak haritalar dışında değişik materyallerin de olması gerektiğini düşünmektedirler. (Belgeseller, filmler, çizgi animasyonlar, müzik cd'leri gibi)

7. Öğretmenlerimiz, öğrencilerin Hicri-Rumi-Miladi takvimleri birbirine çevirebilme kronoloji becerisine sahip olmadıklarını düşünmektedirler. Bunun nedenini ise takvim çevirmelerinin pratik hayatta bir işe yaramadığı ve üniversite sınavlarında sorulmadığı için öğrenciler tarafından pek önemsenmemesine bağlamaktadırlar.

8. Tarih öğretmenlerinin karşılaştıkları en büyük sorunlardan birisi de, tarih grubu derslerinin öğrenciler tarafından daha az yararlı bir ders olarak görülüp önemsenmemesidir. Burada öğretmenlere düşen büyük bir sorumluluk olmasına karşılık, tarih müfredatının, ders kitaplarının, araç-gereçlerin yetersiz olmasından kaynaklanan sorunlar da bulunmaktadır. Son yıllarda bazı derslerde, yapılandırıcı eğitim çerçevesinde düzenlenen ders müfredatı ve ders kitapları tarih dersi için de bir an önce uygulanmalıdır.

9. Öğretmenlerimiz ders kitapları ve müfredatın her kademe için birbirini tamamlar nitelikte olduğunu, ancak zaman kavramına müfredat içinde yeterince zaman ve yer ayrılmadığını düşünmektedirler.

10. Öğretmenlerimizin çoğu, tezimizde verdiğimiz görüşlerin aksine, Türk tarihinin mevcut zaman bölümlenmesine uygun olduğunu düşünmektedirler. Bu durum,

öğretmenlerimizin aldıkları eğitim düşünüldüğünde çıkması beklenen bir sonuç olmuştur.

11. Öğretmenlerimizin uyguladıkları teknik, yöntem ve strateji konusunda farklılıklar gözükmemektedir. Öğretmenlerimizden çoğu tarih eğitiminde önemli bir yer tutan gezi-gözlem tekniğini kullanmamaktadır. Bunun nedenleri, gezi gözlem tekniğinin masraflı, resmi prosedürlerin çok ve zahmetli olmasından kaynaklanmaktadır. Tekrar metodunu öğretmenlerimizin çoğu uygulamaktadır. Öğretmenlerimizin çoğu tarih öğretiminde ve buna bağlı olarak da zaman kavramının öğretiminde, beklenildiği gibi kendini yeterli bulmaktadır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde; öğretmenler tarih dersinde zaman kavramının öğretiminde müfredat programlarından, ders kitaplarından, öğretim yöntemlerinden, öğrencilerden, öğretmenlerden, ders araç-gereçlerinden kaynaklanan sorunlar üzerinde durmuşlardır.

1. Öğretmenlere Yönelik Öneriler:

a) Tarihsel zaman kavramının tarih öğretimi açısından önemi öncelikle bu konuyu öğretecek öğretmenlerce kavranılmış olmalıdır. Bundan dolayı, zaman kavramının öğretilmesi için (ilköğretime yönelik olarak) yetişen Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenliği anabilim dallarında konu, tarih dersleri bağlamında ele alınıp öğretilmelidir. Özel öğretim yöntemleri derslerinde de bunun nasıl öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmalıdır.

b) İlköğretimden gelen öğrencilerin zaman kavramı hakkındaki bilgileri yoklanmalı, sınıf seviyesi tespit edilerek zaman kavramı konusu üzerinde tekrarlar yapılmalıdır.

c) Öğrencilerden ilköğretimde yaptıkları bazı etkinlikleri (zaman şeritleri, günlük tutma, yaşlı insanlarla görüşme, para-pul koleksiyonları vb.) anlatmalarını istenebilir.

d) Öğrencilere yaşantılarında veya yaşadıkları şehirde meydana gelen değişiklikleri anlattırmak.

2. Ders Kitaplarına İlişkin Öneriler:

a) Her şeyden önce ilköğretimdeki konuyla ilgili olan ders kitaplarında tarihsel zaman kavramını çağdaş bir yaklaşımla düzenlenmeli, özellikle Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında tarih konularının anlatılmasında zamanla ilgili ifadeler kavram birliği sağlanarak kullanılmalıdır.

b) Ortaöğretimdeki kitaplar, ilköğretim kitapları göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Kitapların da kavram birliği, kronoloji birliği açısından birbirini tamamlar nitelikte olmasına dikkat edilmelidir.

c) Ortaöğretim ders kitaplarında zaman kavramı konusunda bağımsız bir ünite oluşturulmalıdır. Buna bağlı olarak zaman kavramının öğretimine daha geniş yer ve zaman ayrılmış olacaktır.

ç) Bu çalışma ortaöğretim tarih dersinde zaman kavramının öğretiminde öğretmenlerimizin karşılaştıkları sorunları ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Sonuçta mevcut durumda öğretiminde sorunlar bulunan zaman kavramının, ortaöğretimdeki öğrencilerden kaynaklanan sorunlarının daha kapsamlı olarak araştırılması gerekmektedir. Bunun ortaya çıkarılması amacıyla, lise 1. 2. ve 3. sınıfta okuyan öğrencilerin tarihsel zaman kavramına ilişkin yeterliliklerinin ortaya konacağı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ATSIZ, Nihal. (1997). **Türk Tarihinde Meseleler**. İstanbul: İrfan Yayınları.
- ANABRİTANNİCA. (1995) ‘**Zaman**’ maddesi, c.32:336-337.
- ARMAĞAN, Mustafa. (2003). **Osmanlı: İnsanlığın Son Adası**. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- BIÇAK, Ayhan. (2004). **Tarih Sorunu**. Kutadgu Bilig. Sayfa, 106-121.
- BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ. (1994) ‘**Zaman**’ maddesi, 24: 12703-12705.
- CANDAN, Ahmet Said. (1998). Kavramlara Dayalı Tarih Öğretimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Eğitimi Bilim Dalı
- CANDAN, Ahmet Said. (1995). *Üstbilişsel Kuram ve Tarih Öğretimi*. **Kastamonu Eğitim Dergisi**. 13 (2). 327-332
- ÇAMUROĞLU, Reha. (1993). **Dönüyordu-Bektaşilikte Zaman Kavramı**. İstanbul: Metis Yayınları
- DİLEK, Dursun. (2002). **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi**. Ankara: Pegem A Yayınları.
- DONUK, Abdülkadir. (2003). Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 16-17 Aralık, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim. (1964). *Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plan*, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**. 14 (19) .1-14

- KAPTAN, Saim. (1998). **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**. Ankara: Tekişik Yayınları.
- KARABAĞ, Ş. Gülin. (2002). *Tarih Öğretmeninin Mesleki Bilgi ve Becerilerini Şekillendiren Unsurlar*. **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 22 (1). 211-215.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri. (1999). **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**. Konya: Günay Ofset.
- MEB, **Lise Ders Programları**. (1998). T.C MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. c. 1. Ankara.
- ÖZLEM, Doğan. (1996). **Tarih Felsefesi**. İstanbul: Anahtar Yayınları.
- PAYKOÇ, Fersun. (1991). **Tarih Öğretimi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- SAFRAN, Mustafa. (1998). **Tarih Eğitimi ve Öğretimi Makaleler**. Ankara.
- ŞİMŞEK, Ahmet. (2006). İlköğretim Öğrencilerinde Tarihsel Zaman Kavramının Gelişimi ve Öğretimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tarih Öğretimi Bilim Dalı
- TANPINAR, Ahmet Hamdi. (2002). **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- TDK. (1998). **Türkçe Sözlük**. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.
- TOGAN, Zeki Velidi. (1985). **Tarihte Üsul**. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- YILDIZ, Özgür, (2003/2). *Türkiye’de Tarih Öğretiminin sorunları ve Çağdaş Çözüm Önerileri*. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** . (15), 181-190.

YILDIRIM, Ali ve Hasan ŞİMŞEK. (2003). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayınları.

EKLER

EK 1: Veri Toplama Aracı Olarak Kullanılan Anket

Değerli Öğretmen;

Bu anket, sizlerin derslerinizde tarihsel zaman kavramıyla ilgili bazı temel bilgilerin öğretilmesinde (Çağ, Yüzyıl, Asır, MÖ, MS, Çeyrek Yüzyıl, 18.yy, Milenyum, Kuşak,17. yüzyılın ilk çeyreği vb.) karşılaştığınız sorunları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ankette öğretim sürecinde karşılaştığınız/karşılaşabileceğiniz ifadeler/durumlar verilmiştir.

Sizden istenen ifade ve durumlarda belirtilen “**Çoğu Zaman, Ara Sıra, Nadiren, Hiçbir zaman, Fikrim yok**” seçeneklerinden size uygun olan birini (X) şeklinde işaretlemenizdir. Sorulara vereceğiniz cevaplar bu konuda yapılan bir araştırma için kullanılacaktır. Bu anketin sonucu hiçbir şekilde size bir sorumluluk getirmeyecektir. Bu yüzden sorulara, kendi bilgilerinizden ve tecrübelerinizden hareketle cevap vermeniz beklenmektedir. İlginiz için teşekkür ederim.

İsmail Oymak
Tarih Öğretmeni

İFADELER/DURUMLAR	Çoğu Zaman	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman	Fikrim Yok
1-Zaman kavramının öğretilmesinde sorunlarla karşılaşıyorum.					
2-Öğrenciler “zaman” kavramını ilköğretimde öğrenerek ortaöğretime gelmişlerdir.					
3-Öğrencilerin zaman kavramını ortaöğretimde öğreniyorlar.					
4-Sosyo-ekonomik durumu farklı olan öğrencilerde zaman kavramı gelişimi farklıdır.					
5-Öğrenciler zaman kavramlarından, kuşak, yüzyıl, yarım yüzyıl, çağdaş, asır, yarım asır, binyıl,18.yüzyıl, 18.yüzyılın ikinci yarısı vb. kronoloji bilgisine sahiptirler.					
6- Ortaöğretimde zaman kavramı algısı yaşa bağlıdır.					
7-Zaman kavramı ile ilgili sözler, terimler,deyimler ve rakamlar (Romen Rakamları) üzerinde gerektiği kadar bilgi veriliyor.					
8- Derslerde kullanılan devlet haritaları, devletin anlatıldığı zaman dilimine (hüküm sürdüğü çağa) uygun haritalardır.					
9-Öğrenciler, Türklerin tarih boyunca kullandıkları (12 Hayvanlı, Celali, Rumi, Hicri, Miladi) takvimleri, ay yılı, güneş yılı vb. özellikleri açısından kavramışlardır.					
10-Öğrenciler, Hicri-Rumi-Miladi takvimleri birbirine çevirebilme kronoloji becerisine sahiptirler.					
11-Öğrenciler zaman ifadeleri (Kısa bir süre sonra, biraz önce, bir süre daha, uzun zaman önce vb.) gibi sıralama bilgisine sahiptirler.					

İFADELER / DURUMLAR	Çoğu Zaman	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman	Fikrim Yok
12-Tarih dersi öğrenciler tarafından diğer derslere göre daha az yararlı bir ders olarak görülmektedir.					
13- Sürekliliğin sağlanması amacıyla tarih derslerinde ve tarih kitaplarında kavram birliği vardır.					
14-Zaman kavramı hakkında ders kitapları birbirini tamamlayıcı nitelikte hazırlanmıştır.					
15-Okullarımızda okutulan tarih kitaplarında ,Türk tarihi Mevcut zaman bölümlerine uygundur. (İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ, Yakınçağ)					
16-Ders kitaplarında zaman kavramı ile ilgili terimlerin yeterlidir.					
17-Ortaöğretim müfredatında zaman kavramı konusuna yeterince yer ayrılmıştır.					
18- Zaman kavramının öğretimi için müfredat programında yeterince zaman ayrılmıştır.					
19-İlköğretimden üniversiteye kadar her öğretim basamağında okutulan tarih dersi programlarının kronolojik açıdan birbiriyle bağlantılıdır.					
20-Okulda zaman kavramını öğretmede kullanılacak yeterli araç-gereç vardır.					
21-Sınıflarda zaman kavramı ile ilgili materyaller yeterlidir.					
22-Öğrencilerinizin zaman algılarının gelişimi ve pekişmesi için görsel malzemeler (Müze gezileri, Tarihsel yerlere yapılan geziler, çevreden toplanacak eşyalar) kullanıyorum.					
23-Zamansal bilgilerin öğrencilerde kalıcı olması için tekrar metodunu uyguluyorum.					
24-Zaman kavramının öğretilmesinde kendimi yeterli buluyorum.					
25-Tarih dersinde konuları işlerken konuda , konunun geçtiği zamana uygun haritalar kullanıyorum.					
26-Okullarda Tarih öğretmenleri zaman kavramı üzerinde yeteri kadar durmaktadırlar.					

Hizmet Süreniz:

- 0-5 yıl
- 6-10 yıl
- 11-15 yıl
- 16-20 yıl
- 21 yıl ve üzeri

Sınıf Mevcutları:

- 10-20
- 21-30
- 31-40
- 41-50
- 51 ve üzeri

Eğitim Durumunuz

- Öğretmen Lisesi
- Ön lisans
- Lisans
- Yüksek Lisans
- Doktora

Tarih eğitimi ile ilgili olarak aldığınız eğitimler:

- Lisans programında tarih öğretimi ile ilgili bir ders aldım.
- Tarih öğretimi ile ilgili hizmet içi eğitime katıldım.
- Tarih öğretimi ile ilgili hiçbir eğitim almadım.